

Vilnius ir Krokuva ankstyvojoje Lietuvos lotyniškojoje poezijoje ir šv. Kazimiero kulto istorijoje: paralelės ir opozicijos

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
<https://ror.org/05ogfgn67>
ciurinskas@liti.lt
<https://orcid.org/0000-0003-2146-9652>

ANOTACIJA. Nors šv. Kazimiero kultui skirta nemažai tyrimų, reikiamas dėmesys atkreiptas anaip tol ne į visas istorines jo kulto aplinkybes ir jų atspindžius literatūroje. Šaltinių, taip pat ir iki šiol nepasitelktų tyrimuose, medžiaga leidžia kulto pradžios istoriją papildyti naujomis įžvalgomis. Vienas svarbių aspektų – Kazimiero tapsmas šventuoju kaip LDK visuomenės ir Vilniaus religinės tapatybės dalis. Šis procesas atsispindi ir ankstyvojoje kazimierinėje literatūroje. Straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad vienas iš savitų literatūrinių motyvų yra Vilniaus bei Krokuvos paralelės ir tam tikra abiejų sostinių opozicija ar varžybos. Siekiant atskleisti *certamen urbium* motyvo kilmę, pirmoje dalyje apžvelgiamos kai kurios istorinės aplinkybės, teikusios šiam konceptui tam tikrą pagrindą: tai istoriniai Vilniaus ir Krokuvos ryšiai, viešojo ir religinio gyvenimo tradicijų sąsajos, bendradarbiavimas ir savotiška konkurencija garsinant Vilniaus katedroje palaidotą karališkąjį šventąjį bei siekiant jo kulto oficialaus pripažinimo. Antroje dalyje aptariama miestų varžybų bendroji literatūrinė vieta (topas) ir jos pavyzdžiai lietuviškojoje neolotyniškojoje poezijoje. Trečioje dalyje pateikiami poetiniai Vilniaus ir Krokuvos varžybų pavyzdžiai kazimierinėje literatūroje, kurios itin pagausėja iškilmingai Vilniuje atšventus oficialų kulto įteisinimą 1604 metais. Šis straipsnis – antroji straipsnių

Received: 12/11/2025. **Accepted:** 14/12/2025.

Copyright © 2025 Mintautas Čiurinskas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

dipticho¹, kuriame atskleidžiamos kai kurios Vilniaus ir Krokuvos sąsajos šv. Kazimiero kulto fone, dalis. Straipsnyje pasirinktas aspektas svarbus suvokiant kulto Lietuvoje specifiką ankstyviausiu laikotarpiu ir, atsispiriant nuo to, vėlesnę plitimo dinamiką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: šv. Kazimieras; kanonizacija; šv. Hiacintas; Vilnius; Krokuva; XVI a. antra pusė; 1604 m.; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; neolotyniškoji poezija; *certamen urbium*.

Kalbant apie Vilnių ir Krokuvą su šv. Kazimieru susijusioje raštijoje, neužtenka paminėti, kad Krokuvoje, Vavelyje, jis gimė, augo Lenkijoje, o žemiškąjį gyvenimą baigė Lietuvoje, Gardine, ir buvo palaidotas Vilniaus katedroje. Aptariant Krokuvos ir Vilniaus ryšio atspindžius, pastebėtus XVI ir XVII amžių sandūroje sukurtuose Vilniaus universiteto aplinkos literatūriniuose tekstuose, pravartu pateikti ne tik vienos kitos eilėraščių vietos komentarą, bet ir platesnį istorinį kontekstą, leidžiantį pastebėti, koks sodrus istorinių konotacijų ir motyvacijos gali būti iš senų istorinių saitų kilęs dviejų sostinių sugretinimas eilėse. Vilniaus ir Krokuvos politiniai, kultūriniai, ekonominiai ryšiai yra sulaukę tyrimų. Tačiau trūksta detalios jų studijos, į kurią tokiu atveju užtektų duoti nuorodą. Antai temos aktualumą rodo žinioms apie sostinių kontaktus šaltiniuose skirtas leidinys *Cracovia Lithuanorum*², tačiau jis aprėpia tik lietuvių pėdsakus Krokuvoje, o ne atvirkščiai. Bene parankiausias yra Kęstučio Gudmanto straipsnis³, kuriame centruotai pateikiama daug taiklių istorinių akcentų, faktų ir išvadų mums rūpimais aspektais. Jame atsispindi ir šv. Kazimiero kulto pėdsakų raštijoje tema⁴. Tačiau Gudmanto straipsnis apima XVI a. pirmą pusę, o čia aptariami tekstai – iš XVI a. antros pusės ir XVII a. pradžios. Tad įvardiname skyriuje pateikiame savą apžvalgą,

¹ Žr. Mintautas Čiurinskas, „Tarp Vilniaus ir Krokuvos katedrų: kai kurios istorinės detalės šv. Kazimiero kulto ankstyvosios raštijos fone (XVI a. 2–3 dešimtmetis)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, Nr. 55, p. 48–50.

² Waław Urban, Sigita Lūžys, *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI = Lietuvių Krokuva XIV–XVI amžiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

³ Kęstutis Gudmantas, „Vilnius ir Krokuva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, sud. Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 284–300.

⁴ *Ibid.*, p. 287, 289, 290.

kurioje naujausių tyrimų ir sintezių kontekste akcentuojama daugiau šv. Kazimiero kulto, kanonizacijos eigos istorinių aplinkybių, svarbių tiek aptariamų poetinių motyvų atsiradimui, tiek dabartinei mokslinei jų interpretacijai.

PROLEGOMENA HISTORICA

Vilniaus ir Krokuvos istoriniai ryšiai yra ilgalaikiai ir sunkiai aprėpiami. Tačiau esama aiškos laiko nuorodos, nuo kada jie labai suintensyvėjo. Tai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos krikštas Krokuvoje kartu su kitais kunigaikščiais ir didikais iš artimiausios aplinkos⁵, karūnacija Lenkijos karaliumi. Vilnius ir Krokuva tapo dviejų sąjunginių valstybių, jų atskirų arba bendrų valdovų sostinėmis. Ši bipolinė partnerystė iki pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo pabaigos paliko daugybę istorinių ženklų. Jų neįmanoma aprėpti keliais puslapiais, bet kalbant apie poeziją, kur „susiduria“ Vilnius ir Krokuva, pravartu priminti bent kai kuriuos istorinius faktus ir kontekstus.

Po valdovo krikšto leiami buvo Lietuvos krikščioniškosios iniciacijos veiksmai, kuriuos Jogaila įvykdė 1386 m. pabaigoje atvykęs į Lietuvą ir čia praleidęs 6 mėnesius: vyskupijos (popiežiaus patvirtintos 1588 m.) fundavimas ir gyventojų, pradedant kilmingiausiais, krikštas Vilniuje. Pirmasis Vilniaus vyskupas – augustinijonas Andriejus – taip pat atvyko su Jogaila iš Krokuvos. O greta kitų Jogailos pastatytos Vilniaus katedros titulų ryškiausias yra didžiojo Krokuvos šventojo vyskupo Stanislovo vardas (ir dabar katedros erdvėje bei ikonografinėje programoje dominuoja centriniame altoriuje vaizduojama šv. Stanislovo kankinystės scena). Paprastinant Vilniaus katedra šaltiniuose dažnai būdavo vadinama Šv. Stanislovo (kartais priduriant „katedrine“ – *cathedralis*) bažnyčia, nutylint kitą titulą – šv. Vladislovo. Dvasinį sostinių saitą simbolizuoja ir Krokuvos vyskupijos Vilniaus katedrai suteikta svarbi šv. Stanislovo relikvija, išsaugota ir čia gerbiama iki šiol. 1419 m. sudegusią pirmąją katedrinę bažnyčią atstatęs Vytautas, čia ir palaidotas, savo asmens

⁵ Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 190: „Su Jogaila krikštijosi dar nekrikštyti jo giminės nariai (Karigaila Kazimieras, Vygantas Aleksandras, Švitrigaila Boleslovas) ir aukščiausieji bajorai.“

svarba amžiams įtvirtino katedros kaip Lietuvos valdovų nekropolio vietą⁶ – greta Šv. Stanislovo katedros Krokuvos Vavelyje.

Po krikšto Lietuvoje miestams vokiškosios savivaldos teisės buvo suteikiamos jau dairantis ne į Rygos⁷, bet į Krokuvos modelį; tokia turėjusi būti ir Jogailos mintis, nors ji ir neatsispindi išlikusiame trumpame privilegijos Vilniui tekste, panašesniame į privilegijos pažadą (išplėtoto privilegijos teksto, atrodo, taip ir nebuvo). Tačiau vėlesnėse privilegijose tai atsispindi *verbatim* – antai Žygimanto Kęstutaičio 1432 m. privilegijoje (kartojama ir dar vėlesnėse)⁸.

Krokuvos universitetą Vladislovas Jogaila esmingai atnaujino ir siekdamas turėti artimiausią mokymo centrą, kuris ugdytų raštingus, reikiamai išsilavinusius žmones, dvasininkus ir pasauliečius, naujai apkrikštytai valstybei⁹, kurios sostinėje Vilniuje dėl rašto kultūros menkumo ir pirmųjų krikščionybės daigų diegimo situacijos tuo metu nebuvo įmanoma įkurti tokios mokslo įstaigos. Vėliau iš esmės taip ir buvo¹⁰, antai Vilniaus kapitula dažnai pasipildydavo Krokuvos universitetą baigusiais ar iš toliau, bet vienaip ar kitaip „per Krokuvos universitetą“ atvykusiais nariais – tokiais humanistais kaip Erazmas Vitelijus (Ciolekas), Jonas Albinas, Jonas Silvijus Amatas Sicilietis, Laurynas Miendzyleskis, Petras Roizijus¹¹.

⁶ Plg. Gintautas Sliesoriūnas, Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Aivas Ragauskas, Jolita Sarcevičienė, Oksana Valionienė, *Vilniaus istorija*, t. 1: XIII a. – 1795 m., Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 112–113.

⁷ Kaip žadėjo daryti Gediminas. Plg. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans* = *Gedimino laiškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius: Vaga, 2003, p. 46, 47, 60, 61 et comm. ad locum p. 328; *Gedimino laiškai*, sudarė ir iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, įvadą ir komentarus parašė Darius Kuolys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, p. 14, 26, 34.

⁸ *Vilniaus miesto Magdeburgo teisių suteikimo ir patvirtinimo privilegijos*, parengė Mindaugas Klovas, Antoni Kazimierz Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 9, 54–55, 60–61, 68–69.

⁹ Plg. Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 144, 149.

¹⁰ *Ibid.*, p. 147: „Dauguma studentų iš Lietuvos rinkosi Krokuvos universitetą.“

¹¹ Humanistinį, bet visų pirma teisinį išsilavinimą turėję kapitulos nariai apžvelgti įvadiniam Vilniaus kapitulos statutų publikacijos straipsnyje: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, „XVI a. Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai“, in: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015, p. 45–48; taip pat žr. lentelę ir tekstą, p. 49–56. O pagrindinę biobibliografinę informaciją apie žymesnius kapitulos narius patogu rasti čia: Vytautas Ališauskas, Tomas Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Papildyta prozopografija*, parengė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2024; dar žr. Kęstutis Gudmantas, *op. cit.*, p. 294, 295.

Vilniaus universiteto poreikį pradėta įgyvendinti paskutinio Jogailaičio Žygimanto Augusto gyvenimo pabaigoje, steigiamas jis buvo jau išibėgėjęs Stepono Batoro valdymui su atodaira, kad nebūtų pažeisti Krokuvos universiteto interesai¹². Nuo to laiko Vilnius „pasiveja“ Krokuvą ir šiuo požiūriu: abi sostinės buvo universitetiniai miestai. Vilnius pagaliau tampa ir reikšmingu spaudos centru.

Krokuvos ir Vilniaus katedros buvo ne tik religiniai centrai, bet ir karinės šlovės bei istorinio atminimo įamžinimo vietos, turėjusios didelę simboliinę, valstybę ir visuomenės telkiančią reikšmę. Po Žalgirio mūšio Vilniaus ir Krokuvos katedrose buvo demonstruojamos paimtos Vokiečių ordino vėliavos¹³. Vilniaus katedroje sutriuškintos maskvėnų kariuomenės vėliavos buvo iškabintos ir po Oršos pergalės¹⁴, o lenkų istorikas ir kartografas Bernardas Vapovskis poetiniame *Panegirike* savo ruožtu vaizdavo, kaip į šias vėliavas, kabančias ant Krokuvos katedros sienų, žvelgs šv. Stanislovas¹⁵.

Šv. Stanislovo pagalba, minima vokiškuose naujienų spaudiniuose apie Oršos pergalę¹⁶, greičiausiai rodo, jog informacija jų rengėjus pasiekė iš Krokuvos¹⁷. Istorinis faktas ir tai, kad sunki karo su Maskva situacija skatino tėvynės globėjo reputaciją turinčio šv. Kazimiero vietinį kultą ir kanonizacijos

¹² Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 21, 22, 25, 42, 49, 138, 212, 219, 246, 247: „Mums daugiau nebereikia Krokuvos universiteto, – rašo toliau vyskupas [Valerijonas Protasevičius popiežiui], – ir ateityje jo nebereikės, nes čia turėsime ne mažiau mokytų ir stropiau savo pareigas einančių profesorių.“ Taip pat: *ibid.*, p. 248, 269, 273.

¹³ Plg. Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 413.

¹⁴ Tai referuoja anoniminis autorius greičiausiai Vilniuje sukurtų triumfo eilių aiškinamajame tekste: „Iš to paties priešo atimti trofėjai ir vėliavos, ir buvo iškabintos atminimui Šventojo Stanislovo bažnyčioje Vilniuje.“ Žr. *Oršos pergalės (1514) šaltiniai: poezija, proginiai ir naujienų spaudiniai = Fontes victoriae apud Orsham A. D. 1514: carmina, editiones occasionales et libelli nuntiorum*, sudarė ir parengė, [įvadą ir komentarus parašė] Mintautas Čiurinskas, iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas, Ona Dilytė-Čiurinskienė, Eugenija Ulčinaitė, iš vokiečių kalbos vertė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 238–239.

¹⁵ *Ibid.*, p. 195.

¹⁶ *Ibid.*, p. 55, 56, 322–323, 328–329, 336–339.

¹⁷ Pergalę vaizduojančio medžio raižinio, užbaigiančio Krokuvoje publikuotą Andriejaus Kšyckio eilių rinkinį, viršuje, debesyje, matome ne tik Švč. Mergelę Mariją (kurios gimimo šventės dieną įvyko mūšis) bet ir, greta jos, kautynėse saviškiams pagalbą teikiančią šv. Stanislovą. Žr. *ibid.*, p. 129. Originalė: [Andrzej Krzycki], *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper inuictum post partam de Moskis victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancellarii Carmen*, Cracovie: in aedibus Ioannis Haller, 1515, l. Ciiiv.

poreikį¹⁸: dar anksčiau nei cituotąją poetinę maldą šv. Stanislovui kūrė Vapovskis, Andriejus Kšyckis Vilniuje savo eilėse įterpė pirmą žinomą maldą prie dar tik būsimą šventojo Kazimiero kapo, meldamas jį pagalbos broliui Žygimantui (Senajam) kovojant su priešais – turėdamas galvoje Maskvą¹⁹ (ši motyvą netrūkus atkartoto ir Jonas Vislicietis²⁰). O pirmoji mums perteikta malda proza taip pat, anot šios maldos perteikėjo (kūrėjo?) popiežiaus nuncijaus Zacharijo Fererio, skambėjo ginant tėvynę – prieš 1519 m. mūšį su maskvėnais²¹.

Nuolat reziduojant Lietuvos valdovui „Aleksandro laikais Vilnius įgavo Jogailaičių valdomos Vidurio Rytų Europos metropolijos veidą, leidžiantį miestą lyginti su kitomis sostinėmis – Praha, Buda, Krokuva“²². Tokį naują etapą žymi ne tik miesto ribas aiškiai apibrėžusi siena, pradėta statyti 1503 m., bet ir daug kitų šio valdovo, ilgesnį laiką rezidavusio sostinėje, veiklos rezultatų – pavyzdžiui, pagal laiko reikalavimus tvarkomos raštinės produkcija, kūrėsi ir statutus gavo pirmieji cechai. Pats pirmasis patvirtintas auksakalių (1495 m.) cecho statutas. Ir šis, ir daugelis kitų buvo sudaromi Krokuvos miesto pavyzdžiu²³. Gal ir dėl to, dėl pakankamo sostinės reprezentatyvumo, pavyko čia palaidoti ir šį valdovą, Vytauto bendravardį, labai sustiprinant Vilniaus katedros kaip Lietuvos valdovų panteono vietą. Šį svarbų sostinės dėmenį sustiprino ir Žygimantas Augustas, palaidojęs čia savo žmonas Elzbietą ir Barborą. Ji išliko svarbi ir valdovų Vazų laikais. Ypač brangi šiai dinastijai Vilniaus katedra tapo dėl Zigmanto 1619 m. pradėtos statyti ir Vladislovo 1636 m. pabaigtos bei su didelėmis iškilmėmis inauguruotos Šv. Kazimiero koplyčios. Koks svarbus jiems buvo šis sakralinis Lietuvos centras ir vienas iš dviejų dinastijos panteonų, rodo kad ir Vladislovo Vazos testamentas, kuriuo po karališkosios

¹⁸ Plg.: Mintautas Čiurinskas, „1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas: vienas ankstyviausių šv. Kazimiero hagiografinių šaltinių ir kanonizacijos proceso pradžia“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. IX: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, (Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 40B), 2018, p. 210, 213–217.

¹⁹ *Oršos pergalės (1514) šaltiniai*, p. 92–99.

²⁰ *Ibid.*, p. 248–249.

²¹ *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri = Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 68–69.

²² Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 431.

²³ Be auksakalių, Krokuvos pavyzdžiu statutuose rėmėsi Vilniaus siuvėjai, kalviai, ginklininkai, knygrišiai ir dėžutininkai, kiti cechai nusižiūrėdavo ir į kitus miestus (Gdanską, Varšuvą, bet ne Rygą ar Karaliaučių). Tad „Krokuvos cechų įtaka vilnietiškiems rodo glaudžius abiejų miestų ryšius“ (Gintautas Sliesoriūnas et al., *Vilniaus istorija*, p. 250–251).

koplyčios kaip palaidojimo vietos Vavelio šv. Stanislovo bazilikoje gausiai pasirūpinama ir naujaja Šv. Kazimiero koplyčia Vilniuje²⁴.

Tad, galimas dalykas, būtent įteisinus šv. Kazimiero kaip Vilniaus, Vilniuje palaidoto savojo šventojo, šventojo tėvynainio, kultą, iškart po to fundavus pirmąją pasaulyje jo vardo bažnyčią, Vilnius užbaigė sostinės prestižui įtvirtinti reikiamą komplektą ir tuo prilygo daugeliui kitų Europos sostinių, visų pirma Krokuvai. Tą komplektą sudarė pilis, valdovo rezidencija, pagrindinės valdžios institucijos, katedra su kitais metropolinės vyskupijos centro atributais, universitetas, spaustuvės, savivalda (derinama su kitomis jurisdikcijomis) ir cechų sistema, galų gale savas steigties mitas. O po leidimo viešai gerbti – ir savas šventasis, pranašavęs naujus laikus, ne toks „dekoratyvus“ kaip nuo seno heraldikoje turėtas šv. Kristoforas. Vilnius suklesti ir kaip Lietuvos valstybės šventojo ir pagrindinio globėjo Kazimiero kulto centras.

Lenkijos ir Lietuvos valdovų ingreso ceremoniją tyrinėjęs Stephenas C. Rowellas yra parodęs tam tikrą akivaizdžią simetriją, siejančią iškilmingo valdovo įžengimo į sostines Vilnių ir Krokuvą scenarijus ir maršrutus. Ji ypač ryški žvelgiant į Kazimiero Jogailaičio pasitikimą Vilniuje, atvykus užimti Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto 1440 m., ir pasitikimą Krokuvoje, atvykus karūnuotis Lenkijos karaliumi²⁵. Iškilminga eisena pirmu atveju baigėsi Vilniaus šv. Stanislovo katedroje, kur buvo pagerbiama ir šventojo Stanislovo, svarbaus Jogailaičių dinastijos globėjo, relikvija; panašiai Krokuvoje įžengimo ceremonija baigėsi Vavelio šv. Stanislovo katedroje, kur tarp kitų relikvijų taip pat buvo pagerbiamas ir šv. Stanislovas. Su šv. Kazimiero kulto iškilimu ši situacija ne kardinaliai, bet kokybiškai keitėsi²⁶.

²⁴ Mintautas Čiurinskas, „Vladislovo Vazos ligos ir mirties aprašymas“ in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2024, Nr. 57, p. 226–227.

²⁵ Stephen C. Rowell, „The Joyous Entry of Casimir I and IV into Lithuanian and Polish Cities“, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2006, t. 11, p. 89–106. (Apie įžengimo bendrą scenarijų ir pirmąjį atvykimą į Vilnių 1440 m. žr. *ibid.*, p. 98–100. Ten pat, p. 100, yra įdomus pastebėjimas apie Vilnių, kaip apie „mini Krokuvą“, nes ten ilsisi šv. Stanislovo palaikai, o Vilniuje irgi buvo saugoma vertinga šv. Stanislovo relikvija.) Taip pat plg. Mintautas Čiurinskas, „Tarp Vilniaus ir Krokuvos katedrų: kai kurios istorinės detalės šv. Kazimiero kulto ankstyvosios raštijos fone (XVI a. 2–3 dešimtmetis)“, p. 32, 64.

²⁶ Kaip šie pokyčiai vyko XV a. pinantis Lenkijos, Lietuvos ir valdančiosios dinastijos interesus, jų santykį su šv. Stanislovo kultu taip pat yra tyręs Rowellas: Stephen C. Rowell, „Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku“, in: *Zapiski historyczne*, 2005, t. 70, sąs. 4, p. 451, 452, 454, 463–465.

Ypač ryškiai, tiesiog kultūrinio sprogimo būdu, tai kito formalizavus naujo šventojo kultą. Šv. Kazimiero koplyčios idėja ir statybos istorija yra šio pokyčio – labai laukto valdančiajai dinastijai, Vilniui ir Lietuvai savo šventojo dominavimo šioje srityje – įrodymas. Kai 1604 m. gegužės 10 d. kanonizacinė šv. Kazimiero vėliava su didžiausiomis išskilmėmis Vilniuje karališkuoju maršrutu buvo įnešta pro Rūdninkų vartus ir pasiekė katedrą, galutinis eisenos tikslas buvo ne kas kita kaip šv. Kazimiero kapas, jo relikvijos. Tai, be abejo, didino Vilniaus kaip sostinės reikšmę, turtino reprezentacinį statusą ir, sąlyginai teigtume, dvasinę autonomiją nuo Krokuvos. Kaip yra pasakęs Rowellas, „Kazimiero kanonizacija buvo pirmas Katalikų Bažnyčios Lietuvoje šansas iškelti savą, tautinį [šventojo] kultą“²⁷. Tuo šansu sutelktomis pastangomis buvo pasinaudota.

Siekiant, kad šv. Kazimierą būtų leista gerbti tarp kitų šventųjų, ir net 1602 m. tai jau pasiekus, toliau buvo daromi žingsniai, kad jo vardas būtų įrašytas į visuotinai Katalikų Bažnyčioje galiojantį Romos brevijorių, o minėjimo rangas prilygtų Lenkijos globėjo šventojo Stanislovo šventei. Remdamasis šaltiniais, šias pastangas prilygti Krokuvai konstatuoja Paulius Rabikauskas: „tai aišku iš ne kartą pabrėžto jo lygiateisiškumo su šv. Stanislovu: kas skiriama šv. Stanislovui, kuris yra Lenkijos karalystės globėjas, tai turi priklausyti ir šv. Kazimierui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės globėjui“²⁸. Bene ryškiausia Rabikausko pateikiama citata – 1602 m. Benedikto Vainos laiške popiežiui išsakytas vienas iš prašymo argumentų: „maldauju Jūsų Šventenybę, kad malonėtų panašiai, kaip prieš kelerius metus padarė Lenkijos karalystei dėl šv. Stanislovo Kankinio [turi galvoje šv. Stanislovo šventę, kuri 1594 m. buvo įrašyta į visos Bažnyčios kalendorių], tą pačią malonę suteikti Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei šv. Kazimiero Išpažinėjo atžvilgiu“²⁹. Buvo remiamasi ir naujo Lenkijos šventojo Hiacinto pavyzdžiu³⁰.

²⁷ *Ibid.*, p. 465. Čia ir visur kitur, kur nenurodyta kitaip, vertimas mano – M. Č.

²⁸ Paulius Rabikauskas, „Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos“, in: Idem, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 213.

²⁹ *Ibid.*, p. 210. Cit. iš: Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993, p. 90.

³⁰ 1606 m. popiežiui reikalą šv. Kazimiero šventę įtraukti į Romos brevijorių priminė nuncijus Lenkijai Klaudijus Rangoni savo lydimajame rašte, kuriame rėmė analogišką Lenkijos dominikonų prašymą dėl šv. Hiacinto (Paulius Rabikauskas, „Pastabos prie šv. Kazimiero garbini-

Šv. Kazimieras, kaip minėta, yra ankstyvųjų Naujųjų laikų šventasis – ne tiek dėl gyvenamojo laiko, kiek dėl savo gyvenimu parodyto pavyzdžio, dėl kulto įteisinimo ir jo plitimo laiko. Tuo metu bent iš dalies buvo praeityje likęs Viduramžių paprotys, kai miestas turėdavo vieną pagrindinį šventąjį ir juo didžiuodavosi. Šv. Kazimiero sąsaja su Vilniumi buvo tokia stipri, kad jo kultas, ypač jo pirmi du amžiai, turi ir tokių bruožų.

Ryšio su savu šventuoju (šventaisiais) svarbą rodo vien jau miestų heraldika: su Krokuvos herbu XVI a. vaizduojami šv. Stanislovas ir šv. Adalbertas, o šv. Kristoforas buvo heraldinė Vilniaus figūra. Šv. Kazimieras neužėmė šv. Kristoforo vietos, tačiau jį kaip Vilniaus šventąjį reprezentavo nuo XVII a. susiformavęs atskiras vaizdavimo tipas – princas Kazimieras atpažįstamų sostinės atributų (katedra su šventajam skirta koplyčia, pilis, trys kryžiai, kalvos) apsuptyje³¹.

Vilnius ir jo šventieji (kaip ir kiekvienam miestui) – svarbi ir perspektyvi tema, integrali istorijos dalis. Naujas tendencijas rodo tai, kad šv. Kazimiero kultas jau minimas Vilniaus istorijos sintezėje (nors be konceptualesnio įvertinimo, daugiau religinių švenčių ir procesijų kontekste)³². Tačiau detalai raidai atkurti ir šv. Kazimiero kulto istorijos turtingumui atskleisti reikia dar daug darbo. Tam ateityje turėtų pasitarnauti ir šiame straipsnyje aptarsimos detalės, išryškėjusios žvelgiant į senąją literatūrą pasirinktu aspektu.

mo istorijos“, p. 211). Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus pastangomis tai galutinai buvo pasiekta 1621 m. (kovo 3 dieną, šv. Kazimiero šventės išvakarėse) – šv. Kazimierui minėti leista „pusiau dvigubo iškilmingumo“ (*sub ritu semiduplici*) liturginė šventė (*ibid.*, p. 212). Plg.: *Vatican News* svetainės 2021 m. vasario 28 d. informaciją „Šv. Kazimieras – 400 metų Visuotinės Bažnyčios liturginiame kalendoriuje“ (<https://www.vaticannews.va/lt/baznycia/news/2021-02/sv-kazimieras-400-metu-baznycios-liturginiame-kalendoriuje.html>).

³¹ Plg. tai reprezentuojantį ir daugybės kartočių įvairiomis meninėmis formomis sulaukusį 1749 m. Pranciškaus Vaclovo Balcevičiaus (Balcewicz) raižinį, sukurtą Žemaičių vyskupo (ir Šv. Kazimiero koplyčios Vilniuje globėjo) grafo Antano Tiškevičiaus užsakymu, arba dar ankstyvesnį, „1604 m. Vilniaus iškilmes menantį“, nežinomo autoriaus tapytą „Šv. Kazimierą tarp angelų“ (žr. Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 184–188, 222–224). Bene konceptualesnias šio tipo paveikslas yra XVII a. sukurtas nežinomo dailininko: čia didelę, per visą paveikslą aukštį, šventojo figūrą įrėmina iš kairės vaizduojama Vilniaus katedros dalis su jo koplyčia ir iš dešinės – Aukštutinės pilies bokštas su trimis kryžiais ant kalvos. Žr. *Kosminis choras. Peizažai sakralinėje dailėje ir literatūroje = The Cosmic Choir. Landscapes in Sacred Art and Literature*, sud. / ed. Tomas Riklius, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus / Church Heritage Museum, 2025, p. 154.

³² Gintautas Sliesoriūnas et al., *Vilniaus istorija*, p. 113, 305–306 (skyr. „Procesijos. Šv. Kazimiero kultas“).

Konkurencija ar bent atožvalga į Krokuvą pastebima daugelyje visuomeniškai reikšmingų sričių, įvykių, renginių, ypač susijusių su valstybinio lygio reprezentacija ir prestižu. Dažnai tai net aiškiai neatsispindi šaltiniuose ir nėra kaip nors apčiuopiamai įrodoma, bet esama atvejų, kai lyginamasi tiesiogiai. Antai Albertas Stanislovas Radvila 1648 m. kovo 19 d. iškilmės, kai buvo pasitikta pirmą kartą į Vilnių atvykusi karalienė Liudvika Marija, įvertino taip: „Vilnius tvarka ir puošnumu pralenkė Krokuvą, kai ten buvo karūnuojama karalienė.“³³ Tai matoma ir vėliau mūsų aptarsimose eilėse, pavyzdžiui, skirtosiose Zigmanto Vazos įžengimui į Vilnių 1589 metais³⁴.

Kalbant apie iškilmingus valdovų įžengimus į miestą, buvo galima lygintis, tačiau kai kurie didelės reikšmės renginiai buvo unikali Vilniaus savastis. Tą galime pasakyti apie daugelį šv. Kazimiero kulto apraiškų Vilniuje: tai ir visas kompleksas kultūrinės veiklos, susijusios su iškilmingu šv. Kazimiero vėliavos įnešimu į miestą bei trijų dienų švente 1604 m. gegužę, ir 1636 m. Šv. Kazimiero koplyčios pašventinimo renginiai bei palaikų perkėlimo iškilmės dalyvaujant pačiam valdovui Vladislavui Vazai, ir tradicinės kasmetinės procesijos³⁵.

Šiame kontekste (atsižvelgiant į „Krokuvos interesus“) įdomi yra ir visa šv. Kazimiero kanonizacijos istorija bei jos paralelė su šv. Hiacinto kanonizaciniu procesu. Nuo pat pradžių, nuo minėtųjų 1513 m. Kšyckio eilių, nuo pirmojo Gniezno arkivyskupo Jono Laskio dokumentuoto veiksmo – 1514 m. spalio 20 d. įgaliojimo ir aplinkraščio, kuriuo raginama Vilniaus prepozitui Laurynui Miendzyleskiui teikti informaciją ir liudijimus apie šv. Kazimiero gyvenimą, dorybes ir vykstančius stebuklus, šv. Kazimieras buvo traktuojamas kaip Vilniuje palaidotas Lietuvos globėjas nuo priešų. Taip jį apibūdina pats Laskis ir šitokios šventojo reprezentacijos nebando keisti. Pradedant procesą buvo svarbi ir tuometinio Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos veikla³⁶. Antai

³³ Cit. iš: Jakub Niedźwiedź, *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012, p. 358. Šioje monografijoje (p. 351–364) aptariama daugelis iki 1636 m. Vilniuje vykusių iškilmingų religinių ir valdžios ingresų, procesijų, triumfo renginių ir jiems skirtų leidinių.

³⁴ Žr. p. 37.

³⁵ Liepa Griciūtė-Šverebienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 24, 28, 29, 44, 61, 71 et passim.

³⁶ Apie ją žr.: Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, p. 5, 56, 58–60; *Casimiana: fontes vitae et cultus S. Casimiri* = *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*,

jis dar anksčiau už Laskį buvo atvykęs į Romą, kartu su Laskiu ir iš Vilniaus su įgaliojimais bei prašymais atvykusiu Miendzyleskiu dalyvavo audiencijoje pristatant prašymą kanonizuoti šv. Kazimierą. Tačiau jo veiklos pėdsakų šaltiniuose išlikę mažai, o interesai dažnai nesutapdavo ar net kirsdavosi su Laskio. Taip buvo 1518 m., kai pastarasis atvyko į Vilnių vizituoti šios vyskupijos ir pasipriešinimo sulaukusios vizitacijos fone rengė pirmąjį (neišlikusį ir vėliau Romos kurijoje nelaikytą pakankamu) šv. Kazimiero procesą³⁷. Literatūroje aptarta, kad Laskis, naudodamasis valdovo Žygimanto Senojo iniciatyva kaip palankia proga, tarsi atsvarą Vilniui dar 1514 m. buvo sumanęs prijungti bent penkių Krokuvos šventųjų kanonizacijos iniciatyvą, o 1518 m. jo siūlymu Žygimantas prašė kartu su Kazimiero procesu vykdyti ir Hiacinto procesą³⁸. Procesai nebuvo sujungti, bet netrukus, 1518 m., pradėtas atskiras šventojo Hiacinto informacinis procesas. Retrospektyviai matome, kad šv. Hiacintas aplenkė Kazimierą. Po šioje srityje užsitęsusios tylos Reformacijos akivaizdoje jis buvo pirmasis kanonizuotas šventasis – šv. Hiacinto kanonizacija iškilmingai paskelbta ir atšvęsta Romoje 1594 metais. Įsidėmėtina kardinolų kolegijos teigiamam sprendimui priimti palanki aplinkybė, kad Krokuvos vyskupas tuo metu buvo lietuvis kardinolas Jurgis Radvila.

Čia matome dar vieną įdomią koreliaciją tarp Krokuvos ir Vilniaus vyskupų. Radvila Vilniaus vyskupu buvo iki 1591 m. ir mintis, „o kad būtų likęs čia...“, Vilniuje turbūt ilgai gyvavo kaip tam tikra nuoskauda ar apgailestavimas, atsišpindėjęs net ir to laiko poezijoje³⁹. Juolab kad, vyskupui Jurgiui užėmus Krokuvos katedrą, Vilniuje reikalai komplikavosi. Vilniaus kapitulai ir Lietuvos didikams nepriėmus naujai paskirto vyskupo lenko Bernardo Maciejovskio,

sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 22–24, 168–173. Jono Laskio ir Alberto Radvilos veiklos aplinkybės tikslintos minėtajame straipsnyje: Mintautas Čiurinskas, „1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas: vienas ankstyviausių šv. Kazimiero hagiografinių šaltinių ir kanonizacijos proceso pradžia“, p. 203–235.

³⁷ Plg. *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 179–183.

³⁸ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, p. 55, 56, 61, 62; *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 25, 176–179.

³⁹ 1593 m. proginiam Vilniaus akademijos studentų poezijos rinkinio viename iš eilėraščių Krokuvai Vilnius dėl to ištis dramatiškai priekaištauja: „Negi tau neužtenka, tarė, kad vyskupą [Jurgį Radvilą], mano garbę, viltį, atramą, pagrobei iš tėvynės žemės, [o] šis lietuvių kraštas jau trejus metus liūdi netekęs ganytojo, dejuoja bažnyčios, skundžiasi avys.“ Plačiau apie šį poezijos rinkinį ir lotynišką citatą su poetiniu vertimu žr. p. 34–35.

Vilniuje katedra vakavo beveik dešimtmetį, nejudėjo ir šv. Kazimiero kanonizacijos reikalai, kurie ir kitose vyskupijos veiklos srityse buvo apstingę. Yra duomenų, kad, kaip Vilniaus vyskupas, Jurgis buvo puikiai informuotas apie Kazimiero kulto padėtį⁴⁰, tad „sekė Kazimiero kanonizacijos proceso eigą“⁴¹. Jeigu būtų likęs Vilniuje, manytina, Kazimiero kanonizacijos būtų sulaukta greičiau. Nes 1600 m., Vilniaus vyskupu tapus Benediktui Vainai, „[v]ienas pirmųjų jo rūpesčių ir buvo sutvarkyti šv. Kazimiero liturginio kulto reikalus“⁴². Tai netrukus buvo pasiekta. Vargu ar prie to kiek reikšmingiau spėjo prisidėti Jurgis Radvila, Romą pasiekęs 1599 m. paskutinėmis dienomis, bet įsisirgęs ir ten miręs jau 1600 m. sausio 22-ąją. Tačiau paradoksaliai jo mirtis tapo veiksmu, leidusiu reikalams pajudėti: atsilaisvinusią Krokuvos vyskupo vietą užėmė į Vilnių neįsileistas vyskupas Bernardas Maciejovskis, o Vilnius tais pačiais metais po pertraukos gavo sau minėtąjį vyskupą Benediktą Vainą.

Tai tik kelios detalės iš plačios Vilniaus ir Krokuvos santykių, bendradarbiavimo ir konkurencijos istorinės drobės. Bet būtent atsižvelgiant į šiuodu polius įdomu ir moksliskai naudinga apmąstyti šv. Kazimiero kanonizacijos bei jam skirtos literatūros istoriją, keliant klausimą: ar joje tie santykiai bent kiek atsispindi, o jei atsispindi – tai kaip? Vienas iš tokių, simbolinių, ženklų – straipsnio pradžioje minėtasis Krokuvos šventojo vyskupo Stanislovo vardas Vilniaus katedrinės bažnyčios titule ir dabartinę katedros išvaizdą lėmusi Šv. Kazimiero koplyčia bei pirmoji pasaulyje jo vardo bažnyčia Vilniuje.

CERTAMEN URBIUM LITERATŪRINIS MOTYVAS

Įvairių kraštų, vietovių, o visų pirma miestų ginčą dėl kultūrinio ar kitokio herojaus galima laikyti literatūrine schema ir bendrąja vieta. Motyvas, kai ginčijasi būtent miestai, vadintinas *certamen urbium* (galimi variantai: *lis* ar

⁴⁰ Tai liudija žinia popiežiaus nuncijaus Lenkijoje Germaniko Malaspinos 1593 m. laiške apie kardinolo Jurgio nuomonę, kad žinia apie įvykusią šv. Kazimiero kanonizaciją, atsispindinti Romos martirologe, yra klaidinga. Žr. *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 211, 212.

⁴¹ Kęstutis Smilgevičius, „Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600): galia katalikybės tapimo ir sklaidos tarnystėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. IX: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, 2018, p. 78.

⁴² Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, p. 87.

aemulatio urbium). Paradigminiu *certamen urbium* modeliu, kuris buvo gerai žinomas ir imituojamas humanistinėje literatūroje, galima laikyti septynių graikų miestų ginčą dėl garbės vadintis Homero tėvyne, kuris buvo suglaustas į Europos rašytojų puikiai pažįstamą hegzametrinį dvielį. Bene geriausiai žinomas lotyniškas graikiškojo varianto atitikmuo⁴³ skamba taip:

Septem urbes certant de stirpe insignis Homeri:

Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athenae.

Septyni miestai varžosi dėl garsiojo Homero kilmės:

Smirna, Rodas, Kolofonė, Salaminas, Chijas, Argas, Atėnai.

Antai šiuo motyvu ne tik pasinaudojo, bet ir jį pacitavo šveicarų humanistas Henrikas Glareanas, skyręs pagiriamąją elegiją savo garsiajam draugui Erazmui Roterdamiečiui ir pirmą kartą ją publikavęs 1516 m.⁴⁴:

Roma velut digne magno Cicerone superbit,

Et Demostheneis Attica turba sonis,

Septem urbes certant docto quae patria Homero,

Treis genuit magnos Corduba clara viros,

Unum te solem, quamvis et sydera multa

Protulerint oris Belgica regna suis.

Roma, kaip nusipelnusi, didžiuojasi didžiu Ciceronu,

o Atikos minia – Demosteno išstartais žodžiais,

septyni miestai ginčijasi, kuris yra išmintingojo Homero tėvynė,

šlovingoji Kordoba pagimdė tris didžius vyrus⁴⁵.

Nors Belgijos kraštai pagimdė daug žvaigždžių,

tačiau vienintelę saulę – tave.

⁴³ Jis dažnai neteisingai buvo priskiriamas Aului Gelijui, plg.: Gel. 3.11.6.

⁴⁴ Henricus Glareanus, „Ad Erasmum Roterodamum immortale et unicum Belgarum decus, EKATOΣTIXON“, in: Idem, *Duo elegiarum libri Henrici Glareani Helvetii*, Basileae: in aedibus Ioannis Frobenii, 1516, l. F3v.

⁴⁵ Tai trys Kordoboje gimę senovės romėnų autoriai: retorius Seneka Vyresnysis (Lucius Annaeus Seneca maior), garsusis filosofas Seneka Jaunesnysis (Lucius Annaeus Seneca minor) ir epo *Farsalija* autorius Lukanas (Marcus Annaeus Lucanus).

Kitas garsus pavyzdys, tapęs modeliu Renesanso epigramoms apie poetus, rašytojus, – tai literatūrinė Vergilijaus epitafija; šis eleginis dvieilis (kuriame nėra pabrėžiamas varžybų motyvas) virto neatsiejama poeto gyvenimo aprašymo dalimi:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc

Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Mantuja mane pagimdė, pagrobė kalabrai⁴⁶, o dabar

yra priglaudusi Partenopė⁴⁷; apdainavau ganyklas⁴⁸, laukus⁴⁹ ir karvedžius⁵⁰.

Čia dar praverstų priminti išmoningą vėlyvosios Antikos poeto Auzonijaus kūrinį „Įžymiųjų miestų seka“ (*Ordo nobilium urbium*, apie 388–390 m.). Jis tęsia miestų pašlovinimo (*laudes urbium*) literatūrinę tradiciją, tačiau čia matome savitai išplėtotą variantą (išvardijama net 20 miestų, pradedant Roma ir baigiant gimtąja poeto Burdigala) ir žaidimą ne tik giriant, bet ir lyginant jam svarbius Romos imperijos miestus, leidžiant jiems savais privalumais varžytis dėl pirmenybės. Skaitydami Vakarų Europos literatūros tekstus (tiek lotyniškuosius, tiek vernakulinius) rastume dar daug panašių pavyzdžių ar paminėtų pavyzdžių variantų.

Julijus Cezaris Skaligeris (Julius Caesar Scaliger) žymiajame literatūros teorijos veikle *Septynios poetikos knygos* (*Poetices libri septem*, 1561), kuriuo remtasi ir jėzuitų mokymo sistemoje, aptardamas pagiriamuosius kūrinius yra pateikęs rekomendacijų, kaip rašyti „pagyrimą miestui“ – *laudatio urbis*⁵¹. Tačiau niekur neaptarė mums rūpimo miestų varžybų motyvo, labai tinkamo humanistinei epigraminei kūrybai. Priežastis turbūt Skaligerio konstatuojama atitinkamoje epigramos žanrui skirtoje poetikos vietoje – šios rūšių gali būti begalė, tiek, kiek temų, kiek progų ar priežasčių parašyti epigramą: *Epigram-*

⁴⁶ Kalabrijos gyventojai – nuoroda į mirties vietą Brundizyje (dab. Brindisi), Kalabrijos regione.

⁴⁷ Senasis Neapolio, kur poetas palaidotas, vardas.

⁴⁸ Nuoroda į *Bukolikas*.

⁴⁹ Nuoroda į *Georgikas*.

⁵⁰ Nuoroda į *Eneidą*.

⁵¹ „Urbs. Caput CXXI“, in: Iulii Caesaris Scaliger, *Poetices libri septem*, [Genevae]: apud Petrum Santandreamum, 1586, [editio tertia], p. 422–425.

*matum autem genera tot sunt, quot rerum*⁵². Todėl net papildomame poskyryje apie epigramą („Appendix pro epigrammate“) jis nesiima aptarti atskirų atvejų įvairovės (tarp kurių galėtų būti ir *certamen urbium* motyvas). Užmetę akį nesunkiai įsitikinsime, kad čia nepadės ir tokio motyvo neminintis bei apskritai gana trumpai epigraminę kūrybą veikale *Apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis (De acuto et arguto, sive Seneca et Martialis)* aptariantis kito amžiaus teoretikas ir poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus⁵³. Tik visai kitu tikslu, rašydamas apie žodžių žaismą bei nurodydamas geografinius garsių žmonių prievardžius kaip trečią šios rūšies *argutum* būdą, Sarbievijus pateikia Marcialio 2 knygos 2 epigramą, kuri mums svarbi dėl tam tikro sulygino ar varžybų motyvo. Tiesa, čia lyginami ne miestai, o istoriniai asmenys, kurie varžosi geografiniais prievardžiais, pelnytais savo pergalėmis. Tai būdas išaukštinti Cezarį Domicianą – poetas, taip lygindamas imperatoriaus karinius nuopelnus su didžiausiais Romos karvedžiais, parodo jo pranašumą:

Creta dedit magnum, maius dedit Africa nomen,

Scipio quod victor quodque Metellus habet.

Nobilius domito tribuit Germania Rheno

Et puer hoc dignus nomine, Caesar, eras,

Frater Idumaeos meruit cum patre triumphos,

Quae datur ex Dacis⁵⁴ laurea, tota tua est⁵⁵.

Kreta suteikė didį vardą, kurį turi Metelas,

O Afrika [davė dar didesnį] – kurį nešioja nugalėtojas Scipionas.

Dar kilnesnį [vardą], kai buvo sutramdytas Reinas, padovanojo Germanija,

Ir šio vardo, Cezari, tu buvai vertas dar būdamas berniukas.

Tavo brolis su tėvu nusipelnė idumėjų [Judėjos] triumfų,

Bet laurų vainikas, kuris duodamas už dakus, visas priklauso tik tau.

⁵² *Ibid.*, p. 431. Ten pat randamas ir šio teiginio variantas: *Epigrammatum sunt tot genera, quot causarum*.

⁵³ Plg. Mathias Casimirus Sarbievijus, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi = Poetika: Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją*, t. 1, parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 3–22.

⁵⁴ Šiuolaikiniuose leidimuose: *pro Chatis* – už chatus (83 m. po. Kr. nugalėta germanų gentis).

⁵⁵ Cit. iš: Mathias Casimirus Sarbievijus, *Poetica = Poetika*, p. 19.

Bendrėsios *certamen urbium* vietos neišskiria nė klasikinio veikalo apie Europos literatūrą ir lotyniškųjų Viduramžių paveldą autorius Ernstas Robertas Curtius. Tačiau mūsų atveju naudinga turėti galvoje jo aptartą platesnį *pranokimo* topą (vok. *Überbietungstopos*, angl. *topos of outdoing*)⁵⁶, leidžiantį interpretuoti *certamen* motyvą kaip šios bendrosios vietos atmainą, būdą taip išskirti, išaukštinti žmogų, vietą, o šiuo atveju – miestą. Taip pat atmintina, kad vienas efektyviausių būdų pašlovinti miestą (ar kitą objektą) yra *palyginti* jį su kitais garsiais miestais (klasikiniai variantai: Atėnai, Roma, o Vilniaus atveju, žinoma, greta šių lyginant labai tiko ir Krokuva) ar objektais ir įrodyti, kad šlovinamasis juos pranoksta ar bent nenusileidžia. Galima manyti, kad humanistinėje poezijoje būtent iš šio *comparatio* principo ir bendresnio topo kaip dramatizuota jo atmaina (susijusi ir su minėtu *pranokimo* topu) buvo plėtojami miestų ginčo (kartais sprendžiamo teisme) bei varžybų motyvai.

Tad nors *ad hoc* nepavyko aptikti specializuoto šiuolaikinio tyrimo ar skyriaus senosiose poetikose, kur būtų skiriama dėmesio šiam motyvui, nėra abejonės, kad humanitarinio pobūdžio mokymo sistemoje jis tiek retorikoje, tiek poetikos pratybose visada buvo viena iš galimybių, ypač tinkama epi-graminei mokyklinei kūrybai. Tai patvirtina ir toliau aptarsimi jėzuitiškos aplinkos kūriniai. Negana to, kartais mokyklinės kūrybos proginuose leidiniuose ši schema tapdavo viso leidinio koncepcija, atsispindėdavusia net ir pavadinime. Kaip pavyzdys puikiausiai tinka proginis 1616 m. leidinys, sukurtas Pultusko jėzuitų kolegijos auklėtinių atsisveikinant su daug nusipelnysiu kolegijos fundatoriumi Plocko vyskupu Martynu Šiškovskiu, paskirtu Krokuvos vyskupu ir išvykstančiu užimti katedros naujoje vyskupijoje. Šia proga jaunieji pultuskiečiai (*studiosa iuventus*) panegirinio pobūdžio knygelę pavadino taip: *Pultusko ginčas su Krokuva dėl šviesiausiojo ir garbingiausiojo pono p. Martyno Šiškovskio, Dievo ir Apaštališkojo Sosto malone Krokuvos vyskupo, išspręstas teisėjo Apolono*⁵⁷. Pavadinimas puikiai perteikia kolegijos

⁵⁶ Ernst Robert Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, translated by Willard R. Trask, (Bollingen Series, vol. XXXVI), Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2013, p. 162–165.

⁵⁷ *Certamen Pultoviae cum Cracovia de Illustriss[i]mo et Reuerendiss[i]mo D[omi]no D. Martino Szyszkowski Dei et Apostoliae sedis Gratia Episcopo Cracovien[s]i Duce Severien[s]i compositum per Arbitrum Apollinem, atque illius Celsitudinis aeterno Nomini a Nobili studiosa iuuentute in Almo Gymnasio Pultovien[s]i Patrum Societatis Jesu oblatum*, Cracoviae: ex officina typ. Francisci Cesarii, [1616].

auklėtinių (ar jų mokytojo) sumanymą išnaudoti barokiniam *laudatio* tinkamą *certamen urbium* konceptą⁵⁸.

Bene ankstyviausias atvejis, kai jau Lietuvoje rašęs humanistas poezijoje pasinaudoja dviejų sostinių tema ir tam tikra įtampa tarp abiejų polių, yra iš XVI a. vidurio⁵⁹. Tai viena iš serijos poetinių Petro Roizijaus epitafijų karalienei Barborai Radvilaitei – 1551 m. mirusiai Krokuvoje, o palaidotai Vilniuje. Pirmame ketureilio distiche paminėjęs „sarmatų karalienės“ (*Sauromatum regina*) kilmę iš Radvilų giminės, baigiamąjį antrąjį distichą Roizijus sukons-truoja išskeldamas svarbiausius dalykus, jai duotus Krokuvos ir Vilniaus: Krokuva, suteikusi karališkąjį skeptrą, atnešė ir mirtį, o Vilnius, kuriame įvyko santuoka su karaliumi, suteikė kapą:

Dat mortem, quae scepra dedit, Cracovia; regis

Quae dederat thalamum, Vilna dedit tumulum.⁶⁰

Tai greičiau graudžios istorijos, likimo faktų konstatavimas, neturintis net aiškaus lyginimo (*comparatio*) ar vertinamojo aspekto, jokio priekaišto vienam iš miestų.

⁵⁸ Tokie topai buvo paplitę visuotinai – ir mūsų aptariamo laiko lotyniškojoje, ir gerokai vėlesnėje literatūroje. Jie anaip tol nesiribojo jėzuitų ar net apskritai katalikiškąja edukacine bei raštijos erdve, buvo universalus visos Europos literatūros elementas. Tam iliustruoti užteks nurodyti vieną XVIII a. pavyzdį, nedidelį (4 puslapių) liuteronišką spaudinį, pasirodžiusį per 200-ąsias Šmalkaldeno nuostatų metines: *Alternum certamen trium urbium, Stadae, Lubecae et Smalcaldiae, a choro Musarum compositum*, Lubecae: Operis Greenianis, [1737]. Tai Liubeko gimnazijos rektoriaus pavaduotojo Martyno Kristijono Geldelio (Martin Christian Göldel) parašytas propemptikas – atsisveikinimo poetinis kūrinys, skirtas išvykstančiam rektoriaus sūnui. Savo eilėse Geldelis pasitelkia trijų miestų varžybų motyvą: dėl jaunuolio abituriento varžosi Štadė (Stade), Liubekas ir Šmalkaldenas, o jų ginčą išsprendžia Mūzų choras.

⁵⁹ Dar ankstyvesnį į Vilnių keliems mėnesiams 1514 m. atvykusio poeto Jokūbo Pizono pavyzdį – „Epigramą“, kurios kompozicinį pagrindą sudaro bipolinis Krokuvos-Vilniaus gretinimas, jau esame aptarę: Mintautas Čiurinskas, „Tarp Vilniaus ir Krokuvos katedrų: kai kurios istorinės detalės šv. Kazimiero kulto ankstyvosios raštijos fone (XVI a. 2–3 dešimtmetis)“, p. 48–50.

⁶⁰ Cit. iš: *Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys = Gratulatio Vilnae: textus electi XVI–XVIII saeculi*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 86 (p. 87 publikuojamas Ulčinaitės vertimas). Plg.: Petras Roizijus, *Rinkiniai eilėraščiai*, iš lotynų kalbos vertė Rita Katinaitytė, Eglė Patiejūnienė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 137 (261).

Užtat tokį priekaištą-skundą matome toliau analizuojamu atveju, kuris yra bene geriausias pavyzdys, įrodantis *certamen urbium* topo egzistavimą ir priešistorę ne tik jėzuitų humanistinėje lavinimo sistemoje apskritai, bet būtent Vilniaus akademijos aplinkoje. Tai eilėraščiai, publikuoti gedulinių eilių, skirtų velioniui Albertui Radvilai, rinkinyje, išleistame Jėzaus Draugijos Vilniaus spaustuvėje 1593 m., – *Gedulo giesmės mirus šviesiausiajam Šventosios Romos Imperijos kunigaikščiui ir ponui p. Albertui Radvilai, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiajam maršalui, Kauno ir Rumborko*⁶¹ ir kt. seniūnui, parašytos šauniojo Jėzaus Draugijos Vilniaus Akademijos Švč. Mergelės sodalicijos jaunimo⁶². Rinkinys atskirai ir išsamiai dar netyrinėtas, bet mokslinėje literatūroje yra pastebėtas. Eugenija Ulčinaite yra paskelbusi kelių jo eilėraščių vertimą ir juos aptarusi⁶³. Rinkinį, kaip sako ir pavadinimas, parengė studentai Švč. Mergelės Marijos sodalicijos nariai – iš viso 53 autoriai. Į rinkinio pabaigą (58 puslapių originalo p. 53–54) įdėtas Jono Kniehininskio (Ioannes Kniehininski) epigraminis aštuoneilis, parašytas eleginiu distichu, be pavadinimo:

Quae ducis Alberti Radiuili corpus humaret
 Lis urbes Litauas quattuor inter erat:
 Vilna Ducem sibi deberi, sibi Kauna probauit;
 Klecka suum dixit, Nesuisiumque suum.
 Agnifer hanc litem sacer actus ab axe diremit:
 Vilna mea tumules, inquit, in aede Ducem:
 Quae vivus statuit, recreent ibi naula sepultum
 Organica, aethereum mens bibit ipsa melos.⁶⁴

⁶¹ Ronneburgas, dab. Rauna (gyvenvietė Latvijos rytinėje dalyje).

⁶² *Threnodiae in obitum illustris[simi] Sac[ri] Rom[ani] Imp[er]ii principis et domini d. Alberti Radziwil ducis in Olyka et Nieswiz supremi M[agni] D[ucatus] Lit[huaniae] marshalci Caunen[sis] et Romburgen[sis] etc. capitanei. A praecipua iuventute Parthenicae Sodalitatis, in Academia Vilnen[si] Societatis Iesu, conscriptae, Vilnae: ex Officina Academica Societatis Iesu, 1593.*

⁶³ *Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, p. 34–37, 144–165. Šaltinis aptartas ir Gintarės Petuchovaitės-Majauskės daktaro disertacijoje: Gintarė Petuchovaitė-Majauskė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų ir jėzuitų religinė polemika XVI a. pabaigoje: žinių kuratorystė, argumentų kolekcionavimas ir knygos ekspoziciškumas*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2026, p. 208–210.

⁶⁴ *Threnodiae in obitum illustris[simi] Sac[ri] Rom[ani] Imp[er]ii principis et domini d. Alberti Radziwil, l. Gii v–[Giii]r.*

Tarp keturių Lietuvos miestų kilo ginčas dėl to,
 kuris turėtų palaidoti kunigaikščio Alberto Radvilos kūną:
 Vilnius įrodinėjo, kad Kunigaikštis priklauso jam, Kaunas⁶⁵ – kad jam;
 Kleckas⁶⁶ sakė: „jis mano“, ir Nesvyžius⁶⁷: „mano“.
 Šį ginčą išsprendė iš dangaus skliauto pasirodęs Avinėlių nešantis šventasis⁶⁸:
 „Vilniau, – tarė jis, – tu palaidok Kunigaikštį mano šventovėje⁶⁹,
 tegu vargonų, kuriuos pastatė būdamas gyvas⁷⁰, garsai
 džiugina tenai palaidotą, o jo siela mėgaujasi dangiška giesme.“

Taigi vieno iš jėzuitų sodalicijos „šauniųjų jaunuolių“ poetų eilėraštyje net keturių Lietuvos miestų ginčą dėl teisės laidoti velionio didžiojo maršalo Radvilos kūną Vilniaus ir savo vardo bažnyčios naudai išsprendžia iš dangaus pasirodęs teisėjas – šventasis Jonas Krikštytojas. Norint suvokti šią epigramos atomazgą, skaitytojams reikia turėti ir žinių apie Radvilą, Vilnių, sostinės parapiinę bažnyčią – jose slypi galimybė suprasti autoriaus sumanymą ir epigramos šmaikštumą.

⁶⁵ Albertas Radvila buvo Kauno seniūnas nuo 1580 metų.

⁶⁶ Paveldėjęs valdė Klecką, tapo (broliams sutarus 1586 m.) pirmuoju Klecko ordinatu.

⁶⁷ Radvila buvo Olykos ir Nesvyžiaus Šventosios Romos Imperijos kunigaikštis. Nesvyžius buvo Olykos ir Nesvyžiaus šakos Radvilų kunigaikštystės sostinė. Nesvyžiaus kaip „konkurento“, besivaržančio dėl velionio Radvilos palaidojimo, iškėlimas turbūt liudija, kad Alberto brolis Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis jau tuomet savo statomos Nesvyžiaus Kristaus Kūno bažnyčios požemiuose buvo numatęs giminės mauzoliejų (vėliau jis tapo amžinojo poilsio vieta daugiau nei 70-čiai Radvilų giminės atstovų).

⁶⁸ Šv. Jonas Krikštytojas. Brandžiosios ir vėlyvosios gotikos bei ankstyvojo Renesanso ikonografijoje šis šventasis galėjo būti vaizduojamas kaip *Agnifer* – nešantis rankoje avinėlių (Kristaus simbolį). Avinėlis dažnai vaizduojamas gulintis ant knygos (Senojo Testamento), kartais su banderole, kurioje užrašyta *Ecce Agnus Dei*. Plg. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 121. Užuomina eilėraštyje leidžia manyti, kad XVI a. pabaigoje Šv. Jono bažnyčioje būta tokio tipo meno kūrinių.

⁶⁹ Radvila, miręs Krokuvoje, vykdant jo valią buvo palaidotas Vilniaus šv. Jono bažnyčioje, priklausiusioje jėzuitams.

⁷⁰ Radvila fundavo tuometinius bažnyčios vargonus ir didįjį altorių. Žr.: Henryk Lulewicz, „Radziwiłł Albrycht h. Trąby“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław et al.: Zakład narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, t. 30, p. 139. Biografiniame straipsnyje remiamasi bene šia jėzuitų istoriko žinia: *Academicum Vilnae divi Joannis fanum ara majore, organis, aliisque auxit ornamentis* (Stanisław Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Parisiis, Bruxellis, 1877, p. 172).

Radvilos mirties ir kitos aplinkybės teikė medžiagos ir kitiems panašiams – personifikuotų miestų, besiaiškinančių santykius, – motyvams šiame proginiam geduliniame eilių rinkinyje. Ir tuo buvo pasinaudota. Tai, kad Radvila mirė Krokuvoje (įdomu, jog ankstesniame miestų ginče ji nedalyvauja), o buvo palaidotas Vilniuje, siūlyte siūlė ir miestų „santykių aiškinimosi“ temą. Ji buvo išplėtotą Kristoforo Kiernovskio (ar Kernaviškio; Christophorus Kiernowski) eilėraštyje, pavadintame „Vilnius priekaištauja Krokuvai“ („Vilna expostulat cum Craco“)⁷¹. Pavadinimą galima būtų versti net kaip „Vilnius barasi su Krakū (t. y. Krokua)“. O priežastys „Vilniui, Lietuvos (lietuvių) sostinei“ (*Vilna Caput Litavum*) pykti čia dvi: pirma – Krokua „pasigrobusi“ Vilniaus „garbę, šviesą, viltį, stulpą“, vyskupą (Jurgį) Radvilą, ir Vilnius jau trejus metus liūdįs be ganytojo⁷², o antra – dabar Krokua dar atėmusi ir brolių (Albertą) Radvilą, kuris buvęs Vilniaus „apsauga ir šlovė“. Tad tepasilieka Krokua sau vyskupą Jurgį Radvilą, jei jau taip geidžianti „puoštis mūsų gėrybėmis“ (*si tibi tantus / Est amor e nostris te decorare bonis*), o kad bent kiek apmalštų Vilniaus sielvartas ir liautųsi plūsti ašaros, teatiduoda Albertą Radvilą palaidoti tėvynės žemėje (*Restituas, patria quo tumuletur humo*). Krokua čia pavadinama nuožmiąja, žiauriaja Vilniaus seserimi – *soror effera* (15 eil.). Pateiksime šio 22 eilučių eilėraščio 1–8 ir 17–20 eilutes:

Vilna Caput Litavum Craci succensuit urbi
 De Radivili abitu, de Radiuili obitu.
 Non satis, inquit, erat patris tibi raptus ab oris
 Praesul, honos, lumen, spes, columenque meum,
 Quae, Pastore carens, tota trieteride luget
 Litavis ora, gemunt templa, queruntur oues.
 Quin me fratre simul, Cracovia, praesulis orbas,
 Qui mihi praesidium, qui mihi splendor erat:
 [...]

⁷¹ *Threnodiae in obitum illustris[simi] Sac[ri] Rom[ani] Imp[erij] principis et domini d. Alberti Radziwil, I. Gii r–Gii v. Cit. iš: Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, p. 148–149 (poetinis vertimas Ulčinaitės).*

⁷² Minima tuomet trečius metus trukusi padėtis, kai, Vilniaus vyskupui Jurgiui Radvilai 1591 m. užėmus Krokuvos vyskupo sostą, Lietuvos politinis elitas ir kapitula neįsileido Vilniaus vyskupo paskirto lenko Bernardo Maciejovskio, neturėjusio Lietuvos indigenato. Plačiau žr. p. 25–26.

Pontificem retine, sino Craci urbs, si tibi tantus

Est amor e nostris te decorare bonis.

At precor Albertum mihi saltem lumine cassum

Restituas, patria quo tumuletur humo.

Sostinė Vilnius labai ant Krako miesto įširdo

Dėl praradimo ir dėl šio Radvilės netekties:

„Negi tau dar negana, kad iš tėviškės pagrobei žemių

Vyskupą – buvo jisai mano viltis, atrama.

Verkia, netekus piemens, Lietuva treti štai jau metai,

Liūdi bažnyčios, be jo skundžiasi avys liūdnei.

Ko gi tu atėmei man ir vyskupą, Krakai, ir brolių –

Jis buvo man apsauga, jis buvo mano šviesa.

[...]

Vyskupą sau pasilik, jeigu tau, Krako mieste, patinka

Puoštis gėrybėm, kurias mūsų Tėvynėj randi.

Vieno prašau: atiduok nors ir mirusį Alberto kūną,

Leista tebūna man jį savo palaidot krašte. [...]“

Dar vienas aptariamo rinkinio autorių Abraomas Vaina (Abrahamus Woina; tai tuo metu Vilniaus akademijoje studijavęs būsimasis Vilniaus vyskupas) savo poetinę epitafiją⁷³ Radvilos kapui taip pat užbaigia sugretindamas šiuodu miestus, prijungęs ir Radvilos sielos prieglobsčio Danguje akcentą:

Urbs Craci reducem quartana febre peremit,

Vilna artus, animam suscipit aula Poli.

Krokvos miestas grįžusį⁷⁴ jį numarino ketvirtine karštine⁷⁵,

Vilnius priglaudė kūną, Dangaus rūmai – sielą.

⁷³ *Threnodiae in obitum illustris[imi] Sac[ri] Rom[ani] Imp[er]ii principis et domini d. Alberti Radziwil, l. Hr.*

⁷⁴ 1592 m. LDK didysis maršalas Radvila buvo pasiuntiniu pas imperatorių Rudolfą II ir, atstovaudamas valdovui Zigmantui Vazai (*per procuram*), 1592 V 03 sudarė jo santuoką su arkikunigaikštyte Ona Habsburgaite; atlydėdamas nuotaką grįžo Lenkiją, Krokvą, kur 1592 V 30–31 dalyvavo karališkosios poros vestuvėse ir karalienės Onos Austrės karūnacijoje. Neilgai trukus, 1592 VII 13, Krokuvoje Radvila mirė.

⁷⁵ Kas ketvirtą dieną pasikartojanti maliarinė karštinė.

Ulčinaite apibendrindama visai teisingai pastebi, kad „grožinėje LDK literatūroje Vilnius vienareikšmiškai traktuojamas kaip *locus amoenus*: tai vieta, kurioje malonu būti [...]“⁷⁶. Lyginamas su kitais miestais jis visada pasirodo pranašesnis.

Panašiu į aptartus pavyzdžius konceptu Akademijos poetai pasinaudoja ir po metų. Tos pačios Švč. Mergelės Marijos sodalicijos jaunuomenės parengtame gedulinių eilių rinkinyje mirus Lozorui Filonui Kmitai randame analogiško pavadinimo Motiejaus Nabrdos eilėraštį, tik jau skirtą Vilniui ir Gardinui, – „Vilnius varžosi su Gardinu“ („Vilna cum Grodna expostulat“)⁷⁷.

Personifikuotas Vilnius, priekaištaudamas Gardinui dėl ten mirusio Kmitos, prisimena ir Stepono Batoro mirtį:

Pribloškei mus neseniai karaliui Steponui mirus;

Nūn tavame glėbyje Lozorius mirė Kmita.

Ir prašoma grąžinti Kmitos kūną palaidoti Vilniuje, Švč. Mergelės Marijos koplyčioje (Šv. Jono bažnyčioje), kur Fėbas savo globotiniui pastatysiąs mauzoliejų.

Abiejuose tekstuose – aptartajame Kiernavskio (Kernaviškio) ir šiame – „aiški prasminė priešprieša: Vilnius yra *locus amoenus* [...]. Tuo tarpu tiek Krokuva, tiek Gardinas yra traktuojami kaip *locus horridus*: juose minėti herojai miršta [...]“⁷⁸

Tad vėliau, oficialaus Kazimiero pripažinimo šventuoju proga, Vilniaus akademijos poetams prireikus apdainuoti šio šventojo gimimą ir mirtį vienas iš epigraminių modelių – *certamen urbium* – (su variantais) buvo jau tarsi paruoštas. Nėgana to, sulaukęs tam tikro vietinio populiarumo, besiklostančio į vilnietiškąją tradiciją.

Tačiau, žinoma, šiuose varžybų ir lyginimo(si) tekstuose Krokuva anaip tol ne visada pristatoma kaip *locus horridus*. Tai nėra taisyklė (toliau pateiksime kitokį pavyzdį): viskas priklauso nuo epigramos progos ir aplinkybių. Kai rei-

⁷⁶ Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, p. 34.

⁷⁷ *Parthenicae Sodalitatis in Academia Vilnensi Societatis Iesu, threni in exequiis nobilissimi clarissimique adolescentis Lazari Philonis Kmitae Czarnobylski, palatinidae Smolenscen[is] eiusdemque Academiae alumni, Vilnae: ex officina Academica Societatis Iesu, 1594, l. C3v–C4r (Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, p. 168–169). Toliau iš pastarojo leidinio cituojamas Ulčinaitės vertimas.*

⁷⁸ Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, p. 36.

kia pašlovinti naujai karūnuotą valdovą, kuriam Lenkijos karūna, be abejo, svarbiausia imantis valdyti dviejų tautų valstybę, tada ir Krokuva vaizduojama atitinkamai. Tada ji – garbinga bendrų valdovų sostinė ir Lenkijos karalių karūnavimo vieta. Tokio pobūdžio vaizdavimą ir Vilniaus varžybų su Krokuva ar veikiau bandymo jai prilygti (pasinaudojant ir kuklumo – *falsa modestia* – topu) literatūrinį atspindį aptinkame ir 1589 m. Vilniaus akademijos, visų pirma studentų, tekstų, daugiausia poetinių, rinkinyje *Gratulationes – Sveikiniai šviesiausiajam ir galingiausiajam valdovui Zigmantui III, iš Dievo malonės Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir t. t., ir t. t., skirti Jo Šventajai Karališkajai Didenybei labai laukiamai ir laimingai atvykus į Vilnių*. Viename iš eilėraščių atvykstantį valdovą sveikina personifikuotas „literatų luomas“ – *ordo iteratorum*. Jis visų pirma pamini Krokuvą kaip poetų išgarsintą garbingą ir tinkamą karaliams karūnuoti miestą (*Vrbs Craci veneranda, et Regibus apta creandis*), bet ir Vilnius šiose eilėse stengiasi Krokuvai prilygti savais privalumais: čia yra valdovo protėvių tėvynė (*patrum quondam sedes*), dabar jau garsėjanti ir mokslais bei menais, t. y. Vilniaus jėzuitų akademija (*nunc studiis ac docta Palladis arte insignem spargens [...] famam*)⁷⁹.

VILNA VERSUS CRACOVIA ŠV. KAZIMIERO KANONIZACINĖJE POEZIJOJE

Po nuncijaus Zacharijo Fererio 1520–1521 m. vizito į Vilnių, be kita ko, mums palikusio šv. Kazimiero gyvenimo aprašymą kaip vykusio proceso, reikalingo kanonizacijai, dalį ir reikiamus liturginius tekstus su paties Fererio sukurtais

⁷⁹ *Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo Principi Sigismundo III. D. G. Regi Poloniae Magnoque Duci Lithuaniae, etc., etc. in optatissimo et felicissimo S. R. M. Suae Vilnam aduentu, factae. Ab Academia Vilnensi Societatis IESV, Vilnae*“ Typis Illustriss. Principis Nicolai Christophori Radiuili, Ducis Olicae et Nesuiezi [...] etc. MDLXXXIX [1589], l. C1r–C1v. Eilėraštis su vertimu publikuotas čia: *Kalbų varžybos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai = Certamen linguarum: gratulationes regum et principum Magni Ducatus Lithuaniae*, parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010, p. 156–159. Taip pat žr. straipsnį, kur šis eilėraštis pateiktas iš vėlesnio nuorašo ir, deja, nepreciziškai bei nenurodant tikslios vietos: Clarinda E. Calma, Jolanta Rzegocka, „Locating Theatricality: The Case of the Grand Duchy of Lithuania“, in: *Pogranicza teatralności: poezja, poetyka, praktyka*, pod redakcją Andrzeja Dąbrowski, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2011, p. 152–153.

himnais būsimam šventajam, 1521 m. mirus popiežiui Leonui X Kazimiero kanonizacijos reikalas liko neužbaigtas. Vėliau sklido tik klaidinga žinia, kad Leonas X jį kanonizavęs (šia žinia remtasi ir įteisinant kultą). Pats procesas nebuvo tęsiamas, pastangų dar būta, bet jos tarsį užgeso ir likusią amžiaus dalį Reformacijos naujovių akivaizdoje šiuo požiūriu nebuvo didelių pokyčių. Sėkme vainikuoti veiksmai šv. Kazimiero kulto istorijoje, kaip jau minėta, prasidėjo 1600 m., kai Vilniaus vyskupu paskirtas Benediktas Vaina. 1602 m. buvo įteisintas šv. Kazimiero gerbimas Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o garsiausiai nuskambėjo kanonizacinės Kazimiero 1604 m. šventės tridienis Vilniuje (nuo gegužės 10-osios). Oficialiai įtraukus Kazimierą į šventųjų sąrašą, suklesti jam skirta literatūra. Joje taip pat randame mums rūpimų vilnietiškų ir krovietiškų akcentų.

Prieš einant prie parinktų šio laiko pavyzdžių galima provokuojant paklausti: kada pats Kazimieras poezijoje prabyla kaip literatūrinis personažas? Ieškodami atsakymo randame dar neminėtą⁸⁰ ir neaptartą įrodymą, kad XVI a. Vilniuje gyvavo dangiškojo karaliačio atminimas ir kultas. Vilniečiai taip troško turėti savą šventąjį ir jį gerbė, kad jėzuitų įkurtos kolegijos auklėtiniai jį, dar toli gražu nekanonizuotą, pavaizdavo bylojančių eilėmis. (Taigi nebuvo tokie atsargūs vietinio kulto atžvilgiu kaip Romos diplomato statuso suvaržytas popiežiaus pasiuntinys poetas Jokūbas Pizonas, 1514 m. apie Vilniuje gerbtą Žygimanto (Senojo) brolių Kazimierą savo eilėse neužsiminęs...)

Turiu galvoje gana gerai žinomą 1579 m. Stepono Batoro atvykimo į Vilnių proga išleistą rinkinį *Gratulationes – Sveikinimai, skirti šviesiausiam ir galingiausiam valdovui Steponui I [...] ir laimingo šventosios karališkosios didenybės atvykimo proga parašyti Vilniaus Jėzaus Draugijos kolegijos studentų*⁸¹. Tai 40 puslapių proginis leidinys, kuriame publikuoti vien eiliuoti tekstai. Turėdami galvoje istorines analogijas galime įsivaizduoti, kad tų metų retori-

⁸⁰ Tekstas neįtrauktas ir į minėtą ankstyvųjų šaltinių apie šventąjį rinkinį *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*.

⁸¹ *Gratulationes serenissimo ac potentissimo principi Stephano I. Dei gratia regi Poloniae, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuaniae, nec non -Principi Transilvaniae etc. decretae, et in fortunatissimum S. R. M. suae Vilnam aduentum scriptae, Anno Domini 1579. A studiosis Collegii Vilnensis, Societatis IESV, Vilnae: Typis Illustr. Domini D. Nicolai Christophori Radiuili, Ducis etc. Ioannes Slęcki excudebat, 1579.*

kos ar poetikos profesoriaus suburti ir vadovaujami gabiausi studentai parodė išmonę bei parengė sveikinimo programą, iš geriausių rinktinių tekstų sudarė leidinį, įteikė jį valdovui. Išskilmėms buvo pasistengta. Pirmasis Stepono Batoro apsilankymas buvo toli gražu ne tik šventinis, reprezentacinis. Prisimintina, jog naujasis valdovas 1579 m. į Lietuvos sostinę atvyko rengdamasis kovai su Maskva – pirmajai iš trijų pamečiui vykusių karinių kampanijų; tie metai buvo ir Vilniaus akademijos-universiteto pradžia, nes tepraėjus vos mėnesiui nuo atvykimo, balandžio 1-ąją, duota valdovo steigiamoji privilegija.

Kazimieras poetine kalba (eleginiu distichu) prisistato ir prabyla proginio rinkinio pabaigoje – p. 38. Po Mikalojaus Karpio eilėraščio, kuriuo deklaruojama lietuvių meilė karaliui Steponui ir jis kviečiamas kuo ilgiau užsibūti, net jeigu ir reikia žygiuoti tolyn, prieš Maskvą, įdėta du puslapius užimanči „Dangiškojo Kazimiero kalba šviesiausiam karaliui Steponui, parašyta Adomo Komlevičiaus“ („D. Casimiri ad serenissimum regem Stephanum Oratio, scripta ab Adamo Comlevvicz“). Čia pateiksime pirmąsias 8 iš 58 eilėraščio eilučių.

Circumiit magnum toties, Sol aureus, orbem,
Horasque tot rapuit post mea fata dies,
Nec tamen ullius commotus amore, supernas
Deserui sedes, laetaque tecta poli.
Nunc, ubi tu nostram venisti sospes in Urbem
Ecce tibi praesens prospera cuncta precor.
Forte rogas nomen? Casimirus dicor, eodem
Patre satus, quondam qui tua sceptrā tulit.

Daugybę kartų auksinė Saulė apskriejo aplink didį pasaulį,
daugybę valandų ir dienų nusinešė po mano mirties,
tačiau [niekados] iš meilės kokiame nors žmogui nebuvau apleidęs
dangiškųjų buveinių ir džiugių dangaus rūmų.
Tik dabar, kai tu laimingai atvykai į mūsų Miestą,
štai aš, pasirodęs, tau meldžiu visokeriopos sėkmės.
Gal norėtum paklausti mano vardo? Vadinuosi Kazimieras, esu kilęs
iš to paties tėvo, kuris kadaise nešiojo tavąjį skeptrą.

Eilėraštis gana paprastas, bet jame daug svarbių užuominų ir konceptų. Pirma mintis, kad Kazimieras per daugelį metų nuo mirties niekam nėra pasirodęs iš dangaus, tiek nurodo į praėjusių metų „tylą“ (užsitęsusi pripažinimo šventuoju procesą), tiek leidžia tuo neregėtu dangiškojo karalaičio pasirodymu bei bylojimu ypatingai išskirti naująją valdovą Steponą. Proga – atvykimas į Vilnių („mūsų miestą“) – primena ir tai, kad Kazimieras čia palaidotas, turi su Vilniumi (bei vilniečiais) išskirtinį ryšį, tad gali tarsi vietinis, šeimnininkas pasitikti naują valdovą. Steponas Batoras neturėjo giminystės ryšių su Jogailaičiais, todėl ryšys su valdžiusiąja Jogailaičių dinastija pabrėžiamas per tai, kad jo rankose – tas pats valdžios ženklas, Kazimiero tėvo skeptras. Prisistatydamas Steponui (suprask, jo nepažinojusiam) savo vardu, šventasis tarsi skelbia naują etapą savo gerbimo istorijoje, perplėšia tylos laiko ribas. Jo tikslas – pašlovinti ir padrasinti naują valdovą. „Iš didelės meilės“ jam pasirodęs Kazimieras toliau eilėraštyje kartu su visais Danguos šventaisiais ragina Steponą Batorą sekti pirmtakų pavyzdžiais, parodyti, ką gali jo didi dorybė ir narsa. Netrūksta užuominų į jo kaip tėvynės gynėjo vaidmenį ir su tuo siejamas viltis. Kazimieras žada, kad valdovas nuolat patirs jo pagalbą (tuo netiesiogiai primindamas, kad ir pats yra gerbiamas kaip Lietuvos globėjas, gynėjas).

O vis dėlto kodėl būtent Kazimieras taip, gana netikėtai, prabyla drąsindamas naują valdovą Steponą Batorą, būtent tada ir tame proginiame rinkinyje? Kas paskatino rinktis tokį įvaizdį ir poetinę sceną? Atsakymas slypi pačiame *Gratulationes* tekste įamžintoje datoje. Ją randame baigiamajame Jono Plockiečio chronostiche, skirtame antrajai kovo mėnesio dienai: valdovas iškilmingai įžengė į Vilnių 1579 m. kovo 2 d. (tų metų Užgavėnių pirmadienį). Vadinas, Kazimiero šventės išvakarėse! Tad jėzuitų auklėtinių rinkinys liudija, kad ir Vilniaus šventojo mirties diena (tuomet neoficiali, turbūt minima labiau kaip metinės) kovo 4-oji nebuvo užmiršta, apie ją priminta ir karaliui Steponui. Jėzuitai ir jų auklėtiniai nieko nedarė neapgalvotai. Turime poetinį istorinį liudijimą, jog Kazimiero gerbimas Vilniuje buvo tiek gyvas likus daugiau nei dviem dešimtmečiams iki pripažinimo šventuoju, kad tiko aukščiausio lygio šventinei reprezentacijai. Iš Vilniaus jėzuitų sklinda iniciatyva vietinį šventąjį iškelti į dienos šviesą ir jį garsinti. Tuo laiku karalių pasitinkantis ir prabylantis poetinis Kazimiero personažas būtų vargiai įsivaizduojamas kur nors Krokuvoje.

Taigi Kazimieras vilnietiškos eilės „pasitiko“ Lietuvos valdovą dar gero-kai anksčiau, negu pats Vilnius 1604 m. pasitiko ir eilėmis bei įspūdingais renginiais pasveikino Kazimierą, vaizduojamą iš Romos atvežtoje vėliavoje, žymėjusioje jo išaukštinimą į šventuosius. Tuos įvykius įamžino garsus sudė-tinis spaudinys *Theatrum S. Casimiri*⁸². Jis įspūdingas tuo, kad po šiuo Šv. Ka-zimiero teatro pavadinimu telpa keletas autonomiškų kazimierinės tematikos leidinių (tokius kompleksinius leidinius nusako vok. terminas *Sammeldruck*). Vienas jų šio spaudinio viduje buvo proginis eilių šventajam rinkinys *Poetinis teatrėlis*⁸³. Eiles parašė Vilniaus jėzuitų akademijos studentai, Švč. M. Ma-rijos sodalicijos nariai. Šis proginės poezijos rinkinys turi atskirą puslapių numeraciją – jį sudaro 66 puslapiai, talpinantys apie devyniasdešimt kūrinų, sukurtų daugiau kaip aštuoniasdešimties autorių. Visas rinkinys eilių turiniu, sakytume, yra lituanocentrinis (šv. Kazimieras čia visų pirma iškeliamas kaip Lietuvos globėjas) ar net „vilniocentrinis“. Jau dedikaciniame Marijos sodalici-jos studentų eilėraštyje Kazimieras vadinamas čionykščiu, vilniečiu – *indiges Vilnae*; pats poetinis veikalėlis (*opusculum*), bylodamas į šventąjį, sako, kad kanonizacinę vėliavą su šventojo atvaizdu, atvežtą iš Romos, triumfuodamas rengiasi pasitikti Vilnius, gerbiąs jį kaip savą, giminietį, čionykštį – t. y. Vil-niaus gyventoją⁸⁴.

Tačiau įdomu, kad greta šių motyvų, kurie kartu su cituotomis ir čia nemi-nimomis 1604 m. eilėmis tampa lietuviškosios kazimierinės poezijos bend-rosiomis vietomis, rinkinyje randame ne vieną atožvalgą į Lenkijos, Kroku-vos šventuosius ir galime įžvelgti tam tikrą lyginimą(si) šioje srityje. Antai rinkinio viduryje (p. 33) yra Mato Volodkevičiaus (Matthaeus Wołotkiewicz)

⁸² *Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in solemnī eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae Metropoli, V. Id. Maij, Anno D[omi]ni M. DC. IV. instituta graphice proponuntur. In memoria aeterna erit iustus. Psal. CXI. Editum ibidem, eodem anno, operis Typographicis Academiae Societatis Iesu, 1604.* (Lietuviškas pavadinimo vertimas: Šv. Kazimiero teatras, kuriama aprašoma jo giminė, gyvenimas, ste-buklai ir garsioji eiseną, surengta iškilmingai švenčiant atnaujintą jo kanonizaciją Vilniuje, Lietuvos sostinėje, 1604 m. gegužės 10 d. „Minimas teisuolio vardas per amžius“ (Ps 111). Išleista ten pat, tais pačiais metais, Jėzaus Draugijos Akademijos spaustuviėje.)

⁸³ *Theatridium poeticum Sanctissimo et Castissimo Poetae D. Casimiro. Academici Parthenii Vilnae monumentum immortale PP.* (Atskira paginacija ir foliacija.)

⁸⁴ „S. Casimirum opusculum affatur“, in: *Theatridium poeticum Sanctissimo et Castissimo Poetae D. Casimiro*, l. a 1v. Tekstą su poetiniu Ulčinautės vertimu žr.: *Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, p. 231.

eilėraštis „Sujungia dangiška sąjunga“ („Coelesti foedere iungit“)⁸⁵, kuriame iš pirmo žvilgsnio konstruojama tam tikra Lenkijos ir Lietuvos vienybės ir unijos interpretacija „per šventuosius“. Tačiau tai darant iškyla ir atskirumas, skirtumas (atsispindintis ir leksikoje: *hoc disiuncta, discrimen*). Valstybių sąjunga buvusi visu kuo lygiavertė, išskyrus šventuosius, kurių gausiai turėjusi ir turinti Lenkijos žemė, o Lietuva stokojusi. Su Kazimiero išaukštinimu šis skirtumas panaikinamas, Kazimierą iškelus į šventųjų garbę Lietuva ir Lenkija susijungs kaip lygios ir šiuo, kilnesniu, saitų ar lygmeniu. Tačiau pagrindinę mintį epigrame kreipiant į deklaruojamą lygios vienybės konceptą, išryškinama (*discrimen!*) ir tai, kad išvardyti šventieji Adalbertas, Stanislovas, penki kankiniai benediktinai, Hiacintas ir būsimasis palaimintasis Stanislovas Kostka yra Lenkijos šventieji, o naujasis, šv. Kazimieras, tarsi jų atsvara, – Lietuvos. Tokioje konstrukcijoje, tegu ir ne demonstratyviai atvirai, išryškėja įdomi, lietuviškąją ideologinę lauką atspindinti mintis: Lenkija turi savų šventųjų tradiciją, o Lietuva ją „pasiveja“ per šventąjį Kazimierą, jis vienas tarsi prilygsta visiems Lenkijos šventiesiems, atkuria pusiausvyrą. Po to unija, žinoma, tampa dar labiau palaiminta ir sutvirtinta danguje, bet ir tradicijų atskirumas lieka aiškus.

Coelesti foedere iungit.

Lechiaco quondam celebris Lithuania regno,
 Auspiciis fuerat iuncta, Iagello, tuis.
 Foedere iuncta tori regum, sellisque Senatus,
 Marte, toga, cultu, religione pari.
 Hoc disiuncta tamen, sterilis quod pignora nulla
 In fastos Divum, quos colit ara, daret.

⁸⁵ Tai Matas Chrizostomas Volodkevičius. Jis po dvejų metų, išvertęs kai kuriuos 1604 m. *Theatrum S. Casimiri* tekstus, Vilniuje publikuos leidinį su šv. Kazimiero gyvenimo aprašymu ir kitais vertimais į lenkų kalbą: *Żywot przechwalebego wyznawce świętego Kazimierza królewica polskiego i książęcia litewskiego* z łaćnińskiego na polski ięzyk przez Matheusza Chrysastoma Wołotkiewicza przełożony, w Wilnie: [s. n.], 1606. Mokslinė šio senojo spaudinio teksto publikacija su žiniomis apie patį Volodkevičių: *Żywot świętego Kazimierza królewica polskiego i książęcia litewskiego* w Wilnie roku 1606 przez Mateusza Chryzostoma Wołotkiewicza przełożony. Przydane są modlitwy nabożne i hymny do św. Kazimierza, opracował Jan Okoń przy współpracy Katarzyny Gary i Jolanty Rzegockiej, [Warszawa]: Muzeum Historii Polski, 2016. (Apie aptariamą Volodkevičiaus eilėraštį žr. p. 43–44.)

Ora Polona ferax Divorum anathemmata Romae,
 Sacrorum Dominae, Pontificique tulit.
 Huius Adalbertus sacri pars prima Senatus
 Atque Stanislaus, clarus uterque pedo.
 Fratrum quina cohors haec sanguine purpurat arva,
 Dius odorat et hanc flos Hyacinthus humum.
 Nec dum effoeta manet; mox, spero, datura Beatum
 Costcam, quem IESV misit in astra cohors.
 Hoc discrimen erat; sed iam CASIMIRVS honore
 Divum auctus, vinclo nobiliore ligat.
 Nobiliore ligat, sacras iam cultus ad aras,
 Numine par Sanctis, terra Polona, tuis.
 Quos virtus pietasque iugant, hos numina iungunt:
 Quis dirimat quae vult consociata Deus?

Sujungia dangiška sąjunga

Kitados garsioji Lietuva tavo valdžia, Jogaila,
 buvo sujungta su Lecho karalyste.
 Per karališkąją santuoką [Lietuva] buvo sujungta sąjunga ir vietomis senate,
 [sujungta] kare ir taikoje, papročiais ir tikėjimu.
 Tačiau dar buvo atskirta tuo, jog nepagimdė ir nedavė
 jokio giminiečio į šventųjų, gerbiamų altoriuose, sąrašus.
 Lenkijos žemė, vaisinga šventaisiais, juos kaip šventą auką
 teikė šventųjų valdovei Romai ir popiežiui.
 Iš jų pirmasis šventųjų senato narys – Adalbertas,
 taip pat Stanislovas, abu garsūs ramsčiai⁸⁶.
 Penkių brolių būrys⁸⁷ savo krauju nudažo šiuos laukus
 ir dangiškojo Hiacinto žiedas kvėpina šią žemę.
 Ir ji dar lieka nebergždžia: netrukus, tikiu, duos palaimintąjį

⁸⁶ Šv. Adalbertas – Prahos vyskupas, misionierius, kankinys (m. 997), Lenkijos (ir Prūsijos) krikštytojas, laikomas Lenkijos įkrikščioninimo simboliu, todėl „pirmasis“; šv. Stanislovas (m. 1079), Krokuvos vyskupas ir kankinys – Krokuvos ir visos Lenkijos globėjas.

⁸⁷ Čia kalbama apie benediktinų vienuolius misionierius, susijusius su ankstyvąja Lenkijos krikščionyste, – nužudytus apie 1003 m., Boleslovo Narsiojo valdymo laikais.

Kostką⁸⁸, kurį Jėzaus Draugija pasiuntė į žvaigždes.
 Toks buvo skirtumas; bet dabar jau Kazimieras, iškeltas į
 šventųjų garbę, sujungia kilnesniu ryšiu.
 Kilnesniu ryšiu sujungia, jau gerbiamas prie šventų aukurų,
 dieviška galia prilygstantis tavo šventiesiems, Lenkijos žeme.
 Ką sujungia dorybė ir pamaldumas, tuos ir dieviškoji galia suvienija:
 kas galėtų išskirti tuos, ką Dievas nori, kad būtų sujungta?

1604 m. rinkinyje (kaip jau matėme 1579 m. eilėraštyje) šv. Kazimieras eilėse ne kartą prabyla pirmuoju asmeniu. Rinkinio antroje dalyje sutelkti eilėraščiai, susiję su Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčios Vilniuje fundacija ir iškilmingai padėtu kertiniu akmeniu kaip šventąjį ir jo vėliavą pasitinkančio miesto šventės dalimi. Čia (p. 56–57) publikuotas nedidelis Jono Krajkovskio (Ioannes Kraykowski) epigramų ciklas. Jose Kazimieras kreipiasi į valdovą Zigmantą Vazą, Vilniaus vyskupą Benediktą Vainą ir LDK didįjį kanclerį Leoną Sapiegą (net du kartus). Krokuvos ir Vilniaus paralelė iškyla šv. Kazimiero kalboje, skirtoje karaliui. Krokuvoje valdovo funduotos Šv. Petro (ir Pauliaus) jėzuitų bažnyčios statybos (tuomet tebevykusios) eilėraštyje sugretinamos su prasidėjusia Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčios statyba Vilniuje. Abi paminėtos šventovės abiejose sostinėse nekonkuruoja, veikiau teikia progą parodyti ir išaukštinti valdovo Zigmanto Vazos pamaldumą ir fundatorišką dosnumą. Virš šių šventovių kaip epigraminio *acumen* piramidės ar trikampio viršūnė iškyla šventovė, už nuopelnus laukianti šio valdovo Danguje (kur pakliūti valdovui linkima dar greit – taip palinkint ilgo amžiaus):

S. Casimirus

Ad sereniss[imum] Sigismundum III, Poloniae Sueoniaeque regem

Mirata est Craci urbs, Rex maxime, et omnis Olympus,

Cum Divo strueres inclyta templa Petro.

Limite sed non hoc pietas tua constitit ardens,

Digne Iagellonio sanguine, digne meo.

Nam quoque templa mihi Vilnae dum sacra locantur,

⁸⁸ Stanislovas Kostka SJ buvo beatifikuotas 1605 metais.

Percipiunt dextrae munera larga tuae.
Felix sceptras regas, serus sed templa subito,
Templa polo meritis rite parata tuis.

Šv. Kazimieras

Šviesiausiajam Zigmantui Vazai, Lenkijos ir Švedijos karaliui

Stebėjosi Krako miestas, didysis karaliau, ir visas Olimpas,
kai statei garsią šventovę šventajam Petriui⁸⁹,
tačiau ties šia riba nesustojo karštas tavo pamaldumas,
[karaliau,] vertas Jogailaičių kraujo, vertas ir manojo.
Nes kai ir man Vilniuje klojami šventovės pamatai,
ji gauna dosnias tavo dešinės teikiamas dovanas.
Laimingai laikyk skeptrą; o į šventovę įženki kuo vėliau –
į šventovę, už tavuosius nuopelnus deramai paruoštą danguje⁹⁰.

Tad čia Vilniaus šventovė – tarsi antrasis valdovo fundacinės veiklos etapas po Krokuvos, o dangaus šventovė tampa atlygio už statomas abi pirmąsias metafora.

Theatridium poeticum viduryje (p. 32) yra net du eilėraščiai, kuriuose Vilnius ir Krokuva ne tik siejami paralelėmis, bet ir susiginčija. Pirmas jų, Jokūbo Voschovijaus iš Torunės (Iacobus Woschouius Turonen[is]), pavadintas „Kazimierui padedant sumušamas priešas“ (*Casimiri ope funditur hostis*) ir skirtas šio šventojo ir kitų šventųjų stebuklingai karinei pagalbai. Pirmasis eilėraštyje minimas Ispanijos (matyt, pasitelktos kaip katalikiškosios karalystės pavyzdys) globėjas ir gynėjas (šventas riteris – *sanctus eques*), teikiantis pagalbą kovojant su priešais, šv. Jokūbas. Kaip Krokuvą apgynęs nuo totorių (*terruit implacidos [...] scythas*) giriamas šv. Florijonas. Autoriui savus (mat jis kilęs iš Torunės Prūsijoje) prūsus (vokiškosios Prūsijos valdinius) gynė šv. Andriejus, „raktus nešiojančio“ šv. Petro brolis. Lietuviams du kartus karo su Maskva pavojuose kaip karvedys ir raitas riteris padėjęs šv. Kazimieras

⁸⁹ Turima galvoje jėzuitų Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia Krokuvoje, funduota Zigmanto Vazos ir statyta nuo 1597 metų.

⁹⁰ Taip įmantriai valdovui linkima ilgo gyvenimo, už kurį jis pelnysiąs dangų.

(tai Grigaliaus Svencickio aprašyti 1518 ir 1519 m. stebuklai⁹¹), o štai dabar dievišką Kazimiero jėgą patiriaš maištingasis Karolis Sudermanietis.

Mūsų temai svarbiausias po šio einantis (p. 32) eilėraštis, kuriame suformuluotas ir įamžintas Krokuvos ir Vilniaus ginčas dėl šventojo Kazimiero. Tai būsimo garsaus Lietuvos jėzuito Simono Ugnievskio (Ugniewski) epigrama „Išsprendžiamas dviejų miestų ginčas“ („Lis geminae componitur urbis“). Jis visiškai atitinka miestų varžybų, ginčo dėl garbės vadintis svarbaus asmens gimtine (*certamen*, ar, šiuo atveju, – *lis urbium*) literatūrinės bendrosios vietos paradigmą.

Miestai, kurių garbingumas pabrėžiamas juos įvardinant per įkūrėjus (vieno atveju mitologinį, Kraką, kitu – istorinį, Gediminą), ginčijasi tiesiai, su šventu įkarščiu, pateikdami savus argumentus: Krokuvoje gimęs žemei (ir valdančiai Jogailaičių dinastijai), Vilniuje – dangui (t. y. miręs šventumo šlovėje⁹²). Teisėjai Romai išsprendus „bylą“ (čia prisimintinas posakis *Roma locuta, causa finita*), tikrąja gimtine pripažįstamas Vilnius, nes iš čia jis gimęs dangui. Šis sprendimas – epigramos šmaikštumo esmė. O su vilnietiškosios šventės proga sprendimas susiejamas per Romos pripažinimo ženklą – kanonizacinė vėliava su šventojo atvaizdu (dažnai minima 1604 m. poezijoje) skiriama ir iš Romos atkeliauja būtent į Vilnių.

Lis geminae componitur urbis

Inter honoratam Craci Gediminis et urbem,

Enthee lis oritur te, Casimire, super.

Te, quia vitales orientem vidit in auras,

Aucturum Dominos, vendicat illa sibi.

Te, quia sidereas abeuntem vidit in aulas,

Aucturum Divos, vendicat ista sibi.

Quae reliquis orbis praees urbibus, inclyta Roma,

Sola hoc litigium composuisse potes.

En factum ac dictum, iam composuisse videtur,

Dum Vilnam labarum destinat illa sacrum.

⁹¹ Šv. Kazimiero gyvenimo aprašymo antrojoje dalyje, skirtoje stebuklams, tai II ir III stebuklai, kurių lotynišką aprašymą su vertimu žr.: *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 142–147.

⁹² Čia atkartojama *Theatrum S. Casimiri* paskelbta biografo Svencickio klaida, kad Kazimieras miręs Vilniaus pilyje. Žr. *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 136–137.

Vilna tuus CASIMIRVS erit: tu verius illi
Es natale solum, nascitur unde polo.

Išsprendžiamas dviejų miestų ginčas

Tarp garbingųjų Krako ir Gedimino miestų
kyla karštas ginčas dėl tavęs, Kazimierai.
Anasis [miestas] tave savinasi, nes matė tave gimstant,
kad pagausintum valdovų gretas.
O šis savinasi, nes matė tave kylantį į žvaigždžių rūmus [t. y. Dangų – M. Č.],
kad papildytum šventųjų gretas.
Garsioji Roma, kuri vadovauji kitiems pasaulio miestams,
tu vienintelė gali išspręsti šį ginčą.
Štai pasakyta ir padaryta: ji, atrodo, jau išsprendė,
nes į Vilnių atsiunčia šventąją vėliavą.
Vilniau, Kazimieras bus tavo: tu tikresnė
jo gimtinė, nes iš čia jis užgimsta Dangui.

Eilėraštis, kuriame perteikiamas Krokuvos ir Vilniaus jau kaip dviejų konkuruojančių miestų konceptas ir kuris tiesiogiai remiasi tokia schema, dar kartą patvirtina, jog tam tikra kultūrinė ir kitų lygmenų konkurencija tarp sostinių egzistavo. Tik tokiu atveju galėjo būti pateisinamas bei suprantamas jos kaip epigramos kompozicinio principo iškėlimas. Aišku, turėtina omeny, kad čia ta konkurencija artikuliuojama žvelgiant iš Vilniaus pusės. Apeliacija į tokią konkurenciją tampa mokyto šmaikštumo, turinčio teikti pasitenkinimo skaitytojui (aišku, visų pirma vilniečiui), pagrindu. Tai ir būdas dar kartą pademonstruoti, kad šventasis yra „savesnis“ Gedimino mieste, šis turi į jį daugiau teisių.

1604 m. kazimierinių iškilmių proga išėjo ne tik „Poetinis teatrėlis“ kaip *Theatrum S. Casimiri* dalis, bet ir dar bent trys atskiri poezijos leidiniai. Tai Braunsberge tuomet studijavusio lietuvio Mykolo Šimkevičiaus „poema“ apie Vilniuje įvykusį šv. Kazimiero „Triumfą“⁹³ ir Krajkovskio, minėtojo Vilniaus

⁹³ [Mykolas Šimkevičius], *Triumphalia seu enarratio Triumphi S. Casimiro, eius Apotheosi a Clemente VIII. Pont. Max. approbata, Vilnae a Catholicis Lituaniae Ordinibus pie perque honorifice agitati 10. Maii. Anno Mediatoris Christi [MDCIII]. [...] Per Michaellem Szimkiewicz,*

akademijos studento bei Švč. Mergelės Marijos sodalicijos nario, panašios nedidelės apimties šv. Kazimierui skirta poemėlė „Epas apie šv. Kazimierą Jogailaitį, Lenkijos ir Lietuvos prinčą ir globėją“⁹⁴. Dar vienas eilių rinkinėlis buvo skirtas Šv. Kazimiero bažnyčios kartinio akmens dėjimui ir Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos pašlovinimui ta proga⁹⁵.

Šiuose spaudiniuose rasime panašių motyvų į jau pristatytuosius. Antai Krajkovskis dedikaciniame „Epo“ tekste šv. Kazimierą apibūdina minėtais žodžiais *indiges suus* (i. e. *Vilnae*)⁹⁶. O Patrykas Ryczkovskis neseniai publikuotame straipsnyje⁹⁷ atkreipė dėmesį į mūsų pasirinktam aspektui labai tinkamą kūrinio vietą, kuria ir pabaigsime aptariamus pavyzdžius. Poemoje, kurią dėl

Philosophiae in Brunsbergen[si] S. I. Collegio studios[um], Brunsbergae: Imprimebat Georgius Schönfels, 1604.

⁹⁴ [Jonas Krajkovskis], *Epos de S. Casimiro Jagellonide Poloniae ac Lituaniae principe et patrono: quo tempore sacrum eius labarum a Clemen[te] Oct[avo] Pont[ifice] Max[imo] allatum Vilna triumphali pompa excepit; scriptum per Ioannem Kraykowski Eloquen[tiae] in Academia Vilnen[si] S. I. studiosum Parthenicum*. [Vilnae?]: s. n., [1604].

⁹⁵ *D[eo] O[ptimo] M[aximo]. Lapis angularis aedis S[ancto] Casimiro, duci Lituaniae totiusque Sarmatiae tutelari divo sacrae, in percelebri urbe Vilnensi pone domum professam patrum Societatis Iesu, erigi coeptae, a cultrice bonarum artium iuventute in Academia Vilnensi eiusdem Societatis Iesu lithotelestickis eulogiis adornatus et illustrissimo ac reuerendissimo d[omino] Benedicto Woynae, episcopo Vilnensi, S[acri] Lapidis initiatori, Iussu Diui, nuncupatus*. Vilnae, In Academia Vilnensi Societatis Iesu. Anno Domini, M. DC. IIII.–I. B3r.

Šiame rinkinyje pakartotas minėtasis Krajkovskio (šiuo atveju autoriaus nenurodant) ciklas su epigraminiu eilėraščiu „S. Casimirus ad sereniss[imum] Sigismundum III, Poloniae Sueoniaeque regem“ (I. B2r–B2v), kuriame yra aptartoji Krokuvos ir Vilniaus paralelė. Kadangi paralelių su Krokuva nėra, šio rinkinio neaptarsime. Tačiau verta pastebėti, kad jame lituanocentriškumas ir vilniocentriškumas bene ryškiausi. Tai matyti ir iš leksikos. Kazimieras čia įvardijamas kaip *Litavus Patronus* (I. A3r), *pater patriae dux Casimirus* (I. [A4]r), *indiges patriae* (I. A3r), *indiges Vilnae* (I. [A4]v), *Divus Patronus* (I. B1r), *Litavum Dux* (I. B1v), *Lithalidum magnum decus additus Diuis*, *Dux Casimirus* (*ibid.*), *indiges Litavum* (I. B2r), *Divus indiges* (I. [B4]r); pats Kazimieras į miestą (eilėse ne sykį vadintą *pia Vilna*) kreipiasi o *mea Vilna* (I. B1v).

⁹⁶ [Jonas Krajkovskis], *op. cit.*, I. Aii r–Aii v: *Nunc igitur, quo tempore celebres nostrae Athenae, magnae, inquam, Lituaniae decus, et Regina Vilna solennes atque triumphales, Indigeti suo, sancto Casimiro Lituaniae Duci, totiusque Sarmatiae tutelari Divo pompas instruit, hanc mihi occasionem oblatam gaudeo* („Tad dabar, tuo metu, kai mūsų garsieji Atėnai, sakyčiau, Didžiosios Lietuvos puošmena ir karalienė Vilnius surengė iškilmingą bei triumfališką eiseną savajam kraštiečiui šventajam Kazimierui, Lietuvos kunigaikščiui ir visos Sarmatijos dangiškajam globėjui, – džiaugiuosi, kad man pasitaikė ši proga“).

⁹⁷ Patryk M. Ryczkowski, „The Triumph of the Saint: St Casimir Jagiellon and Militant Motifs in Baroque Hagiographical Poetry“, in: *Baroque Latinity. Studies in the Neo-Latin literature of the European Baroque*, London: Bloomsbury Publishing, 2023, p. 59.

autorius aspiracijų, liudijamų jau pavadinimu, galime vadinti epilijumi (nes į tikrą epą jis pretenduoti negali – tai tik žaidimas terminais), viename epizode pats Dievas, girdamas Jogailos palikuonį tuometinį valdovą Zigmantą Vazą kaip pamaldų kataliką ir tolimą Kazimiero giminaitį, pažada apdovanoti jį dviem šventaisiais. Čia (l. B1r) vėl matome kartu minimus šv. Hiaciną ir šv. Kazimierą, vieną kaip Krokuvos puošmeną, kitą – kaip Vilniaus:

Ille sua geminos pietate merebitur astris
Illatos proceres iustis decorare triumphis.
Namque Hiacynthus erit tibi flos, Cracovia, bellus,
Liligeri a Domino grave nomen habentis alumnus,
Vilna, caput Litavum, Casimirum mira patrantem
Mox colet indigetem [...].

Jis [valdovas Zigmantas Vaza] savo pamaldumu nusipelnys
deramais triumfais pašlovinti du į žvaigždes iškeltus kilminguosius.
Nes Hiacintas, nuo [žodžio] „Dominus“ [savo] kilnųjį vardą kildinančio,
leliją nešančio [šventojo]⁹⁸ ugdytinis, bus tavo, Krokuva, gražusis žiedas,
o Vilnius, Lietuvių sostinė, greit gerbs savišką
stebuklus darantį Kazimierą [...].

Šitaip (aišku, vėl aukštinant Zigmanto Vazos pamaldumą) primenama nesena „Krokuvos šventojo“ Hiacinto kanonizacija, kaip minėta, aplenkusi šv. Kazimiero proceso užbaigimą, kartu praskynusi kelią bei davusi impulsą pastangoms, pasibaigusioms „Vilniaus šventojo“ Kazimiero šventumo pripažinimu ir triumfo renginiais 1604 metais. Šiuo atveju du miestai nesivaržo, tarp jų vyrauja naujųjų šventųjų, kurie pagal dieviškąją pažadą-pranašystę bus garbinami Zigmanto Vazos laikais, pusiausvyra bei atskirumas, vienam miestui aiškiai priskiriant vieną šventąjį, kitam kitą.

Čia verta prisiminti, kad ankstesnio Lenkijos ir Lietuvos valdovo, Kazimiero brolio Žygimanto Senojo nuopelnus rūpinantis šiųdviejų šventųjų – šv. Hiacinto ir šv. Kazimiero – kulto pripažinimu aukštino jau Mikalojus Husovianas 1525 m. Krokuvoje publikuotoje poemoje, skirtoje šv. Hiacintui (*De vita et*

⁹⁸ T. y. šv. Dominyko, Dominikonų (Pamokslininkų) ordino įkūrėjo.

gestis Divi Hyacinthi carmen). Girdamas Žygimanto rūpestį naujų šventųjų paskelbimu liuteroniškų šventųjų kulto neigimo akivaizdoje, poetas bylojo: „Skelbi Romai, kiek daug stebuklų įvykdo Hiacintas, / Vėl ir vėl apsakai savo brolio Kazimiero darbus [t. y. stebuklus].“⁹⁹ Tai bene pirmoji užuomina, liudijanti dviejų (tuomet būsimųjų) šventųjų paralelę gyvavus hagiografinėje poezijoje, tad kalbėdami apie vėlesnius, XVII a. pradžios, pavyzdžius Husoviano eilėse turime šių šventųjų paralelės provaizdį, liudijantį tam tikrą (galbūt kiek primirštą, o prisimintą pasitaikius šv. Kazimiero „triumfo“ progai) literatūrinę tradiciją.

Kaip gana supaprastintai, bet iš esmės turbūt teisingai yra rašęs Fryderykas Papée, po kanonizacijos šv. Kazimieras Lietuvos sostinėje kaip globėjas pakeičia šv. Stanislovą¹⁰⁰. Literatūros faktai liudija, jog tai vyksta išties veržliai¹⁰¹. Vilnietiškoji (tiesiogine ar netiesiogine prasme) poezija, skirta šventojo Kazimiero triumfui, tarp kitų hagiografinių bruožų akcentuoja ir išskirtinį jo ryšį ne tik su Lietuva, bet ir su Vilniumi. Kartais tam pasitelkiama opozicija ar paralelės su Krokuva ir jos šventaisiais. Poetiniai liudijimai – svarbus anksčiausiojo Šv. Kazimiero kulto aspektas. Galima daryti prielaidą (ateityje ją reikėtų pagrįsti vėlesnės raštijos peržvalga), kad kultui universalėjant, ypač po 1636 m. leidimo gerbti visame pasaulyje, Vilniaus kaip kulto centro vaidmuo išliko, bet opozicija su kitos Abiejų Tautų Respublikos narės Lenkijos sostine Krokuva darėsi ne tokia aktuali. Iki tol istorinės aplinkybės, iš dalies šv. Hiacinto ir šv. Kazimiero kanonizacinių procesų paralelė, leido proginėje poezijoje atskirais atvejais panaudoti ir miestų varžybų – *certamen urbium* – bendrąją vietą. Ji tuo metu čia pritiko, skambėjo įtaigiai. Minėtų pavyzdžių

⁹⁹ [Nicolaus Hussovianus], *De vita et gestis Divi Hyacinthi, Opusculum Nicolai Hussoviani*, Cracoviae: in aedibus Hieronymi Vietoris, 1525, l. Dii r; *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 204–205. Su poetiniu vertimu: Mikalojus Husovianas, *Raštai* = Nicolaus Hussovianus, *Opera*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 99, 194.

¹⁰⁰ Plg. Fryderyk Papée, *Święty Kazimierz królewicz Polski*, Lwów: Nakładem Macierzy Polskiej, 1902, p. 55.

¹⁰¹ Čia tinka paminėti rinkinio eilėraščių „Hinc honor inde quies“, kuriame matyti Šv. Stanislovo katedros, kaip šv. Kazimiero poilsio vietos, ir naujai statomos Šv. Kazimiero bažnyčios, kaip galimos būsimos naujo šventojo poilsio vietos, opozicija. Žr.: *D[eo] O[ptimo] M[aximo]. Lapis angularis aedis S[ancto] Casimiro, duci Lithuaniae totiusque Sarmatiae tutelari divo sacrae*, l. B2r.

serija leidžia net kalbėti apie susiformavusią motyvo – Vilniaus lyginimo su Krokuva, paralelių ir opozicijų – nedidelę, bet savitą tradiciją neolotyniškojoje Lietuvos literatūroje. Atrodo, kad lenkiškojoje proginėje ir hagiografinėje raštijoje toks sostinių varžybų elementas nebuvo aktualus ir praktiškai neegzistavo, tiesiog lituanocentriniai aspektai buvo ignoruojami iškeliant Lenkijos karūnos požiūriu svarbesnius polonocentrinius ar pansarmatiškus akcentus. Krokuvos atveju panašūs motyvai nebūtų tikę, jų raštijoje turbūt ir nėra – tiesiog Lenkijos sostinės optika buvo visai kita, iš ten žvelgiant vėrėsi visai kita perspektyva: nebuvo reikalo įrodinėti savitumo, autonomijos Vilniaus atžvilgiu, net matyti kokio nors lietuviškojo atskirumo, nes aktualus buvo dominuojančio valstybinio partnerio realizuojamas unijinis vektorius, sarmatiškoje erdvėje inkorporuojantis ir lietuviškąsias ideologemas arba jas ignoruojantis. Kazimierui skirta proginė-hagiografinė literatūra ir straipsnyje išskirti bei aptarti motyvai rodo, kad šv. Kazimiero kultas dar iki įteisinimo ir iš karto po to buvo svarbus lietuviškojo, ypač vilnietiškojo, patriotizmo elementas. Nors šventąjį šlovinančiose eilėse, be abejo, skambėjo ir politiškai korektiški dviejų valstybių, Lenkijos ir Lietuvos, vienybės konceptai, buvo vartojama plati Sarmatijos sąvoka, tikusi ir tuometinio bendro valdovo Zigmanto Vazos politinei reprezentacijai. Ginčas su Krokuva dėl šv. Kazimiero epigramose – ne tik poetinis žaidimas, bet ir politinis, net idėjinis-teologinis Vilniaus bei visos LDK savarankiškumo ir savų sakralinių orientyrų įtvirtinimas.

Šv. Kazimiero kulto Lietuvoje ir Lenkijoje lyginamoji istorija – plati ir įdomi tema, tyrimų sritis, dar laukianti tyrėjų. Šiame straipsnyje pasirinktas aspektas ir laikas – ankstyviausias laikotarpis iki kanonizacijos ir pirmieji jos metai – gali prisidėti prie tokio plataus tyrimo kaip bandymas aptarti ištakas, kur Vilniaus ir Krokuvos vardai įdomiai pinasi, o kulto bruožai Lietuvoje ir Lenkijoje turi aiškių skirtumų. Kadangi kulto centras buvo Vilniuje, Lenkijoje XVI a. jo pėdsakai išvis sunkiai įžvelgiami. Vėliau, po kanonizacijos, gyvenant bendroje valstybėje su bendrais valdovais, kuriems, ypač Vazoms, šv. Kazimiero kultas buvo labai aktualus, jis universalėjo. Šventasis buvo integruotas į bendros valstybės, kurioje, žvelgiant iš Europos ar dar toliau, dominavo Lenkijos vardas, šventųjų globėjų būrį, skirtumai ir priešpriešos niveliavosi, atsirado naujų gerbimo vietų ir tradicijų visame pasaulyje. Tačiau XVII a. Kazimieras (kaip ir iki šiol) buvo visų pirma Lietuvos šventasis ir globėjas.

Alternum certamen trium urbium, Stadae, Lubecae et Smalcaldiae, a choro Musarum compositum, cum [...] domini dn. Io. Henrici a Seelen, [...] Gymn[asii] Lubec[ensis] Rectoris [...] filius unicus [...] Ericus Simon Henricus a Seelen, de Articulis Smalcaldicis inter Libros Ecclesiae Lutheranae Symbolicos iure cooptatis, valedicturus, in publica eruditorum Panegyri A. 1737. d[ie] 25. Febr. summa cum laude peroraret, [...] carmine propemptico repraesentavit M. Martin. Christian. Göldelius, Conr[ector], Lubecae: Operis Greenianis, [1737].

Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003.

Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri = Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004.

Certamen Pułtaviae cum Cracovia de Illustriss[i]mo et Reuerendiss[i]mo D[omi]no D. Martino Szyszkowski Dei et Apostoliae sedis Gratia Episcopo Cracovien[s]i Duce Severien[s]i, compositum per Arbitrum Apollinem, atque illius Celsitudinis aeterno Nomini a Nobili studiosa iuuentute in Almo Gymnasio Pułtoven[s]i Patrum Societatis Jesu oblatum. Anno Salutis Humanæ SIsCoVII LVnIs CLaresCa[n]t MoenIA CraCI, Cracoviae: ex officina typ. Francisci Cesarii, [1616].

Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = *Gedimino laiškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius: Vaga, 2003.

D[eo] O[ptimo] M[aximo]. Lapis angularis aedis S[ancto] Casimiro, duci Lithuaniae totiusque Sarmatiae tutelari divo sacrae, in percelebri urbe Vilnensi pone domum professam patrum Societatis Iesu, erigi coeptae, a cultrice bonarum artium iuventute in Academia Vilnensi eiusdem Societatis Iesu lithotelestickis eulogiis adornatus et illustrissimo ac reuerendissimo d[omino] Benedicto Woynae, episcopo Vilnensi, S[acri] Lapidis initiatori, Iussu Diui, nuncupatus, Vilnae, In Academia Vilnensi Societatis Iesu. Anno Domini, M. DC. IIII, [1604].

Gedimino laiškai, sudarė ir iš lotynų kalbos vertė Sigita Narbutas, įvadą ir komentarus parašė Darius Kuolys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023.

Glareanus Henricus, „Ad Erasmum Roterodamum immortale et unicum Belgarum decus, EKATOΣTIXON“, in: Idem, *Duo elegiarum libri Henrici Glareani Helvetii*, Basileae: In aedibus Ioannis Frobenii, 1516.

Gratulationes serenissimo ac potentissimo principi Stephano I. Dei gratia regi Poloniae, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuaniae, nec non Principi Transilvaniae etc. decretae, et in fortunatissimum S. R. M. suae Vilnam aduentum scriptae, Anno Domini 1579. A studiosis Collegii Vilnensis, Societatis IESV, Vilnae: Typis Illustr. Domini D. Nicolai Christophori Radiuili, Ducis etc. Ioannes Słęcki excudebat, 1579.

Husovianas Mikalojus, *Raštai* = Nicolaus Hussovianus, *Opera*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigita Narbutas, Eugenija Ulčinaite, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

[Hussovianus Nicolaus], *De vita et gestis Divi Hyacinthi, Opusculum Nicolai Hussoviani*, Cracoviae: In aedibus Hieronymi Vietoris, 1525.

- Kalbų varžybos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai = Certamen linguarum: gratulationes regum et principum Magni Ducatus Lithuaniae*, parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010.
- [Krajkovskis Jonas], *Epos de S. Casimiro Iagellonide Poloniae ac Litvaniae principe et patrono: quo tempore sacrum eius labarum a Clemen[te] Oct[avo] Pont[ifice] Max[i-mo] allatum Vilna triumphali pompa excepit; scriptum per Ioannem Kraykowski Eloquen[tiae] in Academia Vilnen[si] S. I. studiosum Parthenicum. Anno Mediatoris Christi [MDCIIII]. S. I. [Vilnae?], s. n., [1604].*
- [Krzycki Andrzej], *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper inuictum post partam de Moskis victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancellarii Carmen*, Cracovie: in aedibus Ioannis Haller, 1515.
- Oršos pergalės (1514) šaltiniai: poezija, proginiai ir naujienų spaudiniai = Fontes victoriae apud Orsham A. D. 1514: carmina, editiones occasionales et libelli nuntiorum*, sudarė ir parengė, [įvadą ir komentarus parašė] Mintautas Čiurinskas, iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas, Ona Dilytė-Čiurinskienė, Eugenija Ulčinaitė, iš vokiečių kalbos vertė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Parthenicae Sodalitatis in Academia Vilnensi Societatis Iesu, threni in exequiis nobilissimi clarissimique adolescentis Lazari Philonis Kmitae Czarnobylski, palatinidae Smolenscen[sis] eiusdemque Academiae alumni*, Vilnae: ex officina Academica Societatis Iesu, 1594.
- Roizijus Petras, *Rinktiniai eilėraščiai*, iš lotynų kalbos vertė Rita Katinaitė, Eglė Patiejūnienė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Rostowski Stanisław, *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Parisiis, Bruxellis, 1877.
- Sarbievius Mathias Casimirus, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi = Poetika: Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją*, t. 1, parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Scaliger Iulius Caesar, *Poetices libri septem*, [Genevae]: apud Petrum Santandreanum, 1586, [editio tertia].
- [Šimkevičius Mykolas], *Triumphalia seu enarratio Triumphi S. Casimiro, eius Apotheosi a Clemente VIII. Pont. Max. approbata, Vilnae a Catholicis Lithuaniae Ordinibus pie perque honorifice agitati 10. Maii. Anno Mediatoris Christi [MDCIIII]. Illustrissimo ac Magnifico Domino, D. Stanislao Dzialisnky, Castellano Elbing[ensi] Capitaneo Tolkmitten[si] etc. etc. etc. benevole inscripta. Per Michaellem Szmikewic, Philosophiae in Brunsbergen[si] S. I. Collegio studios[um], Brunsbergae: Imprimebat Georgius Schönfels, 1604.*
- Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in solemnibus eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae Metropoli, V. Id. Maii, Anno D[omi]ni M. DC. IV. instituta graphice proponuntur*. In memoria aeterna erit iustus. Psal: CXI. Editum ibidem, eodem anno, operis Typographicis Academiae Societatis Iesu, 1604.

Threnodiae in obitum illustris[simi] Sac[ri] Rom[ani] Imp[erij] principis et domini d. Alberti Radziwil ducis in Olyka et Nieswiz supremi M[agni] D[ucatus] Lit[huaniae] marshalci Caunen[sis] et Romburgen[sis] etc. capitanei. A praecipua iuventute Parthenicae Sodalitatis, in Academia Vilnen[si] Societatis Iesu, conscriptae, Vilnae: ex Officina Academica Societatis Iesu, 1593.

Vilniaus miesto Magdeburgo teisių suteikimo ir patvirtinimo privilegijos, parengė Mindaugas Klovas, Antoni Kazimierz Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023.

Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys = Gratulatio Vilnae: textus electi XVI–XVIII saeculi, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.

Zywot przechwalebneho wyznawce świętego Kazimierza krolewica polskiego i xiążęcia litewskiego z łacińskiego na polski język przez Mattheusza Chrysastoma Wołotkiewicza przełożony, w Wilnie: [s. n.], 1606.

Żywot świętego Kazimierza królewica polskiego i książęcia litewskiego w Wilnie roku 1606 przez Mateusza Chryzostoma Wołodkiewicza przełożony. Przydane są modlitwy nabożne i hymny do św. Kazimierza, opracował Jan Okoń przy współpracy Katarzyny Gary i Jolanty Rzegockiej, [Warszawa]: Muzeum Historii Polski, 2016.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomas, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Papildyta prozopografija*, parengė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2024.

Calma Clarinda E., Rzegocka Jolanta, „Locating Theatricality: The Case of the Grand Duchy of Lithuania“, in: *Pogranicza teatralności: poezja, poetyka, praktyka*, pod redakcją Andrzeja Dąbrówki, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2011, p. 138–157.

Curtius Ernst Robert, *European Literature and the Latin Middle Ages*, translated by Willard R. Trask, (Bollingen Series, vol. XXXVI), Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2013.

Čiurinskas Mintautas, „1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas: vienas ankstyviausių šv. Kazimiero hagiografinių šaltinių ir kanonizacijos proceso pradžia“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. IX: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, (Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 40B), 2018, p. 203–235.

Čiurinskas Mintautas, „Tarp Vilniaus ir Krokuvos katedrų: kai kurios istorinės detalės šv. Kazimiero kulto ankstyvosios raštijos fone (XVI a. 2–3 dešimtmetis)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, Nr. 55, p. 30–69.

Čiurinskas, Mintautas, „Vladislovo Vazos ligos ir mirties aprašymas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2024, Nr. 57, p. 223–244.

Griciūtė-Švėrebiienė Liepa, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.

Gudmantas Kęstutis, „Vilnius ir Krokuva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų“, in: *Pirmasis Lietuvos*

- Statutas ir epocha*, sud. Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 284–300.
- Kiaupienė Jūratė, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.
- Kosminis choras. Peizažai sakralinėje dailėje ir literatūroje = The Cosmic Choir. Landscapes in Sacred Art and Literature*, sud. / ed. Tomas Riklius, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus / Church Heritage Museum, 2025.
- Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Lulewicz Henryk, „Radziwiłł Albrycht h. Trąby“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław et al.: Zakład narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, t. 30, p. 135–140.
- Maslauskaitė Sigita, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- Niedźwiedz Jakub, *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012.
- Papée Fryderyk, *Święty Kazimierz król Polski*, Lwów: Nakładem Macierzy Polskiej, 1902.
- Pawlikowska-Butterwick Wioletta, „XVI a. Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai“, in: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015, p. 15–109.
- Petuchovaitė-Majauskė Gintarė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformų ir jėzuitų religinė polemika XVI a. pabaigoje: žinių kuratorystė, argumentų kolekcionavimas ir knygos ekspoziciškumas: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2026.
- Rabikauskas Paulius, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993.
- Rabikauskas Paulius, „Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos“, in: Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 203–213.
- Rabikauskas Paulius, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
- Ryczkowski Patryk M., „The Triumph of the Saint: St Casimir Jagiellon and Militant Motifs in Baroque Hagiographical Poetry“, in: *Baroque Latinity. Studies in the Neo-Latin literature of the European Baroque*, London: Bloomsbury Publishing, 2023, p. 51–68.
- Rowell Stephen C., „Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku“, in: *Zapiski historyczne*, 2005, t. 70, sąs. 4, p. 447–466.
- Rowell Stephen C., „The Joyous Entry of Casimir I and IV into Lithuanian and Polish Cities“, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2006, t. 11, p. 89–106.

Sliesoriūnas Gintautas, Klovas Mindaugas, Meilus Elmantas, Ragauskas Aivas, Sarcevičienė Jolita, Valionienė Oksana, *Vilniaus istorija*, t. 1: *XIII a. – 1795 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023.

Smilgevičius Kęstutis, „Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600): galia katalikybės tapsmo ir sklaidos tarnystėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. IX: *Ganytojai ir broliai: biografistikos perspektyva*, (*Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 40B), 2018, p. 29–82.

Urban Waclaw, Lūžys Sigitas, *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI = Lietuvių Krokuva XIV–XVI amžiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

Vilnius and Kraków in Early Latin Poetry of Lithuania and in the History of St Casimir's Cult: Parallels and Contrasts

Summary

This article aims to draw attention to early literary (poetic) texts dedicated to St Casimir, which were written both before the official approval of his cult in 1602 and immediately after. Most of them were composed and printed in Vilnius. In some of these texts, certain parallels between Vilnius and Kraków are highlighted, while at times, the contrast between the two cities is emphasised. In the article, this motif is discussed and interpreted within the broader context of the historical ties between Vilnius and Kraków, the history of Casimir's canonisation, and of humanistic literature in general.

The article is structured in three parts. The first, introductory, section discusses the historical connection between the two capitals, Vilnius and Kraków, which sooner or later was bound to emerge as a poetic theme. This happened even before the Union of Lublin, and perhaps the earliest example of this is a 1514 poem by Jacobus Piso. The fascinating intertwining of sixteenth-century interests of Kraków and Vilnius in the history of St Casimir's canonisation and the succession of bishops are also explored.

The second part examines the literary *topos* of the competition of the cities – *certamen urbium* – within the humanistic tradition of poetic creation. Its variations were also used by authors who worked in Lithuania (e.g., Petrus Roysius). This motif was also exploited in the earliest occasional works of the Jesuit academic milieu (*Threnodiae*, a collection of elegies on the death of Albertas Radvila, Vilnius, 1593). All of this brought this motif to the fore in neo-Latin poetry of Lithuania in the second half of the sixteenth century, even establishing a certain local literary tradition around it. It became the basis for using the motif of *certamen urbium* in occasional works dedicated to St Casimir, both in the earliest pre-canonisation works and those that flourished after his cult was officially recognised by the Church.

All this is discussed in the third part of the article, in which three poetic examples are analysed in greater depth in relation to the aspect selected. The first example is the poem '*Divi Casimiri ad Serenissimum Regem Stephanum Oratio*' by Adam Comlewicz, which appeared at the end of the 1579 collection *Gratulationes*, dedicated to the arrival of Stephen Báthory in Vilnius; in this poem, St Casimir descends from heaven and addresses the ruler. The connection between St Casimir and Vilnius is emphasised repeatedly in another poetry

collection, *Theatridium Poeticum Sanctissimo et Castissimo poetae D. Casimiro*, which was published on the occasion of the canonisation celebrations in Vilnius (10–12 May 1604) and formed an autonomous section within the larger publication *Theatrum S. Casimiri*. In the middle of the collection, there is the poem ‘The Dispute Between the Two Cities Is Settled’ (*Lis geminae componitur urbis*) by Simonas Ugnieviskis (Simon Ugniewski), which poetically immortalises the dispute between Kraków and Vilnius over a saint – a dispute that Vilnius wins by a decision of Rome. The third example is the short poem *Epos de S. Casimiro Iagellonide*, published in the same year of 1604 under the name of Jan Kraykowski, a student at the Vilnius Academy. In one of its episodes, the author mentions both St Hyacinth and St Casimir: the former as the pride of Kraków, the latter as the pride of Vilnius, linking their canonisation to the reign of Sigismund Vasa.

The study suggests that in the early literary depictions of St Casimir, Vilnius played a special role as a place of eternal rest and a centre of worship. The poetic texts reflected the need of Lithuanian society for ‘one’s own’ saint – an aspect that is sometimes emphasised through contrast with Kraków and its saints. The facts from the prehistory of the canonisation reveal the historical basis for the literary parallels, contrasts, and a certain degree of rivalry between Vilnius and Kraków. This is an important feature of the early cult and conception of a local saint (*indiges*), one that should be noted when examining the later development of the cult in Lithuania and Poland, and, after 1621, throughout the world. A focus on the variants of *certamen urbium* as a common literary motif in literature dedicated to or dealing with St Casimir and its origins reveals the evolution of this motif and the early establishment of related variants in neo-Latin poetry in Lithuania (especially composed in the Jesuit academic milieu). To a certain extent, this article is a sequel to the article ‘Between the Cathedrals of Vilnius and Cracow: Some Historical Details in the Background of the Early Cult of St Casimir (Second and Third Decades of the Sixteenth Century)’, which appeared in *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, vol. 55.

KEYWORDS: St Casimir; canonisation; St Hyacinth; Vilnius; Kraków; second half of the sixteenth century; 1604; Grand Duchy of Lithuania; neo-Latin poetry; *certamen urbium*.